

ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU
FILOZOFSKI FAKULTET
ZAGREB

DIPLOMSKI RAD

**POVEZANOST RELIGIOZNOSTI,
SAMOPOŠTOVANJA I LOKUSA KONTROLE**

MENTOR:

Dr.sc. ŽELJKA KAMENOV

KANDIDAT:

DANIJELA STIPLOŠEK

Zagreb, prosinac 2002.

SADRŽAJ

I. UVOD

1.1	RELIGIOZNOST	2
1.1.1	PREGLED GLAVNIH PSIHOLOŠKIH INTERPRETACIJA RELIGIOZNOSTI.....	3
1.1.2	ISPITIVANJA I MJERENJE U PSIHOLOGIJI RELIGIOZNOSTI.....	6
1.1.3	PROBLEMI I OGRANIČENJA KOJI SE JAVLJAJU PRI ISPITIVANJU RELIGIOZNOSTI.....	11
1.2	SAMOPŠTOVANJE	14
1.2.1	DEFINIRANJE SAMOPŠTOVANJA.....	14
1.2.2	RAZLIČITA SHVAĆANJA SAMOPŠTOVANJA.....	15
1.2.3	NEKI REZULTATI DOSADAŠNJEG ISTRAŽIVANJA SAMOPŠTOVANJA.....	18
1.3	LOKUS KONTROLE	21
1.3.1	LOKUS KONTROLE U ROTTEROVOJ TEORIJI SOCIJALNOG UČENJA.....	21
1.3.2	PROBLEMI MJERENJA LOKUSA KONTROLE.....	23
1.3.3	NEKI REZULTATI ISTRAŽIVANJA LOKUSA KONTROLE.....	24
1.4	PRIKAZ ISTRAŽIVANJA POVEZANOSTI RELIGIOZNOSTI SAMOPŠTOVANJA I LOKUSA KONTROLE	26
II.	CILJ	28
III.	PROBLEM	29
IV.	METODA	29
4.1	ISPITANICI	29
4.2	INSTRUMENTI	30
4.2.1	ROSENBERGOV UPITNIK SAMOPŠTOVANJA.....	30
4.2.2	RI – E SKALA.....	31
4.2.3	UPITNIK RELIGIOZNOSTI.....	32
4.3	POSTUPAK	33
V.	OBRADA REZULTATA I RASPRAVA	34
VI.	ZAKLJUČAK	55
VII.	LITERATURA	56
VIII.	PRILOG	60

I. UVOD

1.1. RELIGIOZNOST

Kao jedno od obilježja ljudskog postojanja religija i religioznost mogu se proučavati u terminima povijesti, psihologije, sociologije, antropologije, teologije te ostalih disciplina koje na različite načine pristupaju shvaćanju tog fenomena. Kako postoji niz različitih pristupa tako postoje i brojne definicije religije i religioznosti. Unutar psihologije religija se definira kao "sustav shvaćanja, vjerovanja, ponašanja, obreda i ceremonija, pomoću kojih pojedinci ili zajednica stavljaju sebe u odnos s Bogom ili s nadnaravnim svijetom i često u odnos jednih s drugima, te od kojega (sustava) religiozna osoba dobiva niz vrednota prema kojima se ravna i prosuđuje naravni svijet" (English and English, 1976, prema Ćorić, 1998). Religioznost je pak zanimanje za religiju, angažiranost ili sudjelovanje u religiji. Pojmovi religije i religioznosti međusobno se isprepleću s tim da se religija više odnosi na društveno-kulturalni aspekt, a religioznost na individualni.

Cilj proučavanja religioznosti unutar psihologije jest razumijeti kako čovjek razvija religiozni stav, a ne kako je čovjek "stvorio" religiju. Religiozna iskustva razlikuju se od osobe do osobe, a ovise o kulturi te emocionalnoj i racionalnoj zrelosti svakog pojedinca. Allportova izjava da ima toliko različitih religioznih iskustava koliko i religioznih ljudi na zemlji (prema Ćorić, 1998) dobro opisuje kompleksnost i težinu jednostavnog razumijevanja religije, religioznosti i njihovog značenja u životu čovjeka. Zašto su neki ljudi duboko religiozni dok drugi ne vjeruju u Boga; zašto neki vjernici imaju izrazito emocionalna religiozna iskustva dok drugi religiju doživljavaju kao "dosadnu naviku"; zašto nekim ljudima religija pomaže da se osjećaju zaštićeno i utješeno dok su drugi preplavljeni krivnjom i samoosuđivanjem? samo su neka od brojnih pitanja na koje psiholozi pokušavaju dati odgovore. Religija, kao jedna od mogućnosti čovjekova odnosa spram svijeta te kao jedan od mogućih odgovora na čovjekova metafizička pitanja, prožima osim individualnih, moralnih i društvene aspekte života ljudi tj. očituje se u cjelokupnoj životnoj praksi. Nema dvojbe da odnos čovjeka s Bogom i svagdašnji odnos čovjeka s čovjekom idu zajedno i čine

jednu cjelinu te iz odnosa čovjeka prema Bogu redovito proizlaze određeni kvalitativni odnosi prema samome sebi, prema drugome čovjeku i prema svijetu oko sebe.

Wach (prema Yinger, 1970) smatra da su sve religije, unatoč njihovim širokim varijacijama, karakterizirane trima univerzalnim dimenzijama: teorijskom – sustavom vjerovanja; praktičnom – sustavom obreda i sociološkom – sustavom socijalnih odnosa. Dok sve tri dimenzije nisu prisutne netko može imati religiozne tendencije, religiozne elemente, ali ne i potpunu religioznost. Iako je prva od ovih dimenzija – sustav vjerovanja – ona koja se smatra srcem religije, vrlo su važne i druge dvije dimenzije koje su zapravo osnova religioznosti, a vjerovanje daje smisao i značenje obredima i socijalnim odnosima.

1.1.1 PREGLED GLAVNIH PSIHOLOŠKIH INTERPRETACIJA RELIGIOZNOSTI

Otkada postoje pitanja religije i religioznosti zna se da ona nisu samo teološka, već se na njih gleda iz najrazličitijih životnih kutova, a posebno s motrišta humanističkih znanosti. Tako su i mnogi vodeći psihologijski stručnjaci pokazali interes za istraživanje područja religioznosti i omogućili njeno bolje razumijevanje, ali tom fenomenu prisupaju na različite načine.

W. James smatra da postoje tri vida religioznosti: 1. osobna religija u kojoj pojedinac ima mistična iskustva bez obzira na vanjske oblike zajedništva i nasljeđe. James je više bio zainteresiran za razumijevanje osobnog religioznog iskustva nego za institucionalnu stranu religije; 2. emocionalni aspekt religioznog doživljaja više nego razumski; 3. različiti vidovi vjerskog iskustva koji su praktički bezbrojni (prema Ćorić, 1998). James naglašava da nema određenog psihičkog činioca koji bi bio odlučan za razumijevanje vjere nekog pojedinca (nagon, osjećaj, stav, želja, motiv, vrijednost, potreba, itd.) nego se mora uzeti u obzir cijela situacija.

Za **S. Freuda** religioznost je čovjekova univerzalna prisilna neuroza (1907) i prava iluzija ljudskog duha (1927). Bog je, prema njemu, uzdignuta i nadomještena slika vlastitog oca, a religiju prezentira kao iluziju koja pokušava samo u mašti ispuniti infantilne želje, koje nastaju zbog čovjekove bespomoćnosti i potrebe za zaštitom.

Smatra da je religija odgovorna za otupljivanje inteligencije time što uči ljude da vjeruju u iluziju i zabranjuje im kritičko mišljenje. Religioznost je čovjekova faza iz koje treba izaći te je nadomjestiti razumom i znanostima (prema Ćorić, 1998).

C. G. Jung je isticao da je religija jedan od najranijih, najopćenitijih i središnjih izražaja ljudske duše i društva, a religioznost pretpostavka za duševno zdravlje jer ljudima trebaju opće ideje koje će davati smisao životu i omogućiti im da nađu svoje mjesto u svijetu. Osim područja svijesti u ljudskom umu postoje i dva područja nesvjesnog: osobno nesvjesno u kojem se nalaze potisnuti sadržaji iz svijesti i kolektivno nesvjesno, koje nikada nije bilo u svijesti, a koje je mjesto religioznog iskustva. Nadalje, Bog je, prema Jungu, arhetip tj. trag kolektivnih iskustava cijele ljudske vrste, nešto kao nasljedna, nesvjesna dispozicija, koja se onda jednom stvarno pojavi u ljudskoj svijesti. Postoje dva načina na koje se može postati religiozan. Prvi je preko neposrednog iskustva koje izvire iz čovjekove nutrine, a ne ovisi o socijalizaciji i vjerskom odgoju, a drugi način je interakcija s okolinom kroz susrete s učenjima, dogmama, obredima i aktivnostima koje su u sklopu neke religije. No, u tom jednostavnijem načinu postoji mogućnost da se ostane na vanjskoj i tradicionalnoj razini i da se ne doživi pravo religiozno iskustvo (prema Ćorić, 1998).

E. Fromm smatra da svaka osoba ima religioznu potrebu, a razlikuje autoritarnu i humanističku religiju. Autoritarna podrazumijeva čovjekovo priznavanje neke više sile koja ima vlast nad njegovom sudbinom i pravo da zahtijeva njegovu poslušnost i obožavanje. Božanstvo je shvaćeno kao svemoguće i sveznajuće, a čovjek kao bespomoćno i beznačajno biće. Humanistička religija se, naprotiv, usredotočuje na čovjeka, a Bog se shvaća kao simbol vlastite snage (prema Ćorić, 1998).

B. F. Skinner religiozne sadržaje, kao i sve ostalo unutar svoje psihologije, svodi na operantno uvjetovanje i ponašanje. Religiozne vrline (pobožnost, moralnost) smatra oblicima ponašanja koji su formirani u određenoj društvenoj okolini, a za njega je "Bog" samo arhetipski uzorak objašnjive fikcije (prema Ćorić, 1998).

G. Allportu je religija značajan faktor u procesu razvoja i rasta ljudske ličnosti. Uveo je pojam "sentiment" za relativno čvrste jedinice ličnosti, a vjera spada u red tih sentimentata. Allport navodi pet faktora kroz koje se oblikuje i razvija religijski sentiment: prvi faktor su fizičke potrebe, drugi faktor je temperament koji određuje

način izražavanja religijskog sentimenta. Sljedeći faktor su psihogene želje i duhovne vrijednosti koje se očituju u situacijama kada željeno znanje smještamo izvan ljudskog i to nazivamo Istinom, kada težimo za pravednim međuljudskim odnosima i to nazivamo Dobrom, u estetskim i sl. vrijednostima koje postoje izvan nas samih. Četvrti faktor je potraga za različitim odgovorima koje osobe od religije očekuju, a peti faktor sastoji se u prihvaćanju religijskih obreda kulture kao vlastitih navika (Allport, 1954). Allport razlikuje zreli i nezreli oblik religioznosti pri čemu je zrela religioznost funkcionalno autonomna, a takvu osobu karakterizira izdiferenciran, dinamičan pogled na religiju, njeno vjerovanje otvoreno je preispitivanju i mogućnostima promjene, ona je puna razumijevanja, tolerantna te konzistentna u moralnom djelovanju. Za razliku od toga, nezrela religioznost nema funkcionalno autonomni status, nego se zasniva na magičnom načinu razmišljanja, samoopravljanju i traženju utjehe, i kao takva je i dalje rukovođena nekim primarnim potrebama (Huber, 1996; prema Vac, 1999). Međutim u svom daljnjem radu Allport napušta ove izvorne koncepcije i u psihologiju religioznosti uvodi pojam ekstrinzične i intrinzične religioznosti. Ekstrinzično religiozna osoba koristi vjeru za zadovoljenje određenih potreba i postizanje nekog cilja, dok intrinzično religiozna osoba živi svoju vjeru i u njoj nalazi svoju glavnu motivaciju.

A. H. Maslow smatra da se religija temelji na čovjekovoj sposobnosti da otkrije unutarnje izvore u ličnosti i da napreduje prema većim vrijednostima. Prirodne ljudske vrijednosti identične su temeljnim vrijednostima religije. Također ističe da su svi vjerski sustavi u svojoj biti isti, a da razlike nastaju zbog lokalizama, različitog jezika i etnocentričnih faktora (prema Ćorić, 1998).

R.R.May ističe pozitivnu ulogu religioznosti te naglašava da je ona svojstvena zdravim osobama dok ateisti pokazuju neurotske tendencije jer im nedostaje integrativni osjećaj konačnog cilja i pravca (prema Ćorić, 1998).

V.Frankl definira religiju kao "traženje konačnog smisla", a on je naziva "podsvjesna religioznost". Smatra da je religioznost urođena, a na pitanje smisla religiozna osoba odgovara ispunjavanjem svojih životnih zadaća (prema Ćorić, 1998).

Iz navedenog možemo zaključiti da su glavna pitanja na koja su psiholozi pokušavali odgovoriti bila pitanja univerzalnosti vjere, zatim povezanosti religioznosti i duševnog

zdravlja te postoji li "prava", zdrava, zrela religioznost nasuprot "krivoj", nezreloj i nezdravoj religioznosti. Razmatrajući postojanje "prave" i "krive" religioznosti mnogi autori uvode tzv. dvodimenzionalni koncept religioznosti. Tako James (1902) razlikuje zdravi nasuprot melankoličnom tipu religioznosti pri čemu prvi opisuje optimističan i aktivan pristup vjeri, a drugi pesimizam koji je povezan s patološkim pojavama. Fichter (1954) govori o konceptu osobnog crkvenog članstva te institucionaliziranog crkvenog članstva. Lenski (1961) razlikuje "osobno integriranu religioznost" koja zahvaća sve aspekte života te "držvenu religioznost" gdje su u prvom planu društvene veze. Za psihologiju religioznosti ipak je najznačajniji, već spomenuti, Allportov koncept intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije, a tome je slična i koncepcija Allena i Spilke (1967) koji razlikuju predanu religioznost i religioznost po konsenzusu. Prvi oblik religioznosti odnosi se na internalizaciju religijskih vrijednosti, a drugi na poštivanje religijskih vrijednosti zbog društvenog pritiska (sve prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985).

1.1.2 ISPITIVANJA I MJERENJE U PSIHOLOGIJI RELIGIOZNOSTI

Psihologija religioznosti usmjerena je na ispitivanje kognitivnih, emocionalnih i bihevioralnih komponenata religioznosti. Najčešće se pri tome ispituju: priroda mističnih iskustava, stvaranje slike Boga, fenomeni vjerskog obraćanja, različiti utjecaji religije na integraciju ličnosti, odnos religioznog i kognitivnog razvoja čovjeka te povezanost religioznosti s raznim stavovima i ponašanjima te osobinama ličnosti (Ćorić, 1998). Prilikom mjerenja različitih dimenzija religioznosti najviše se upotrebljava metoda upitnika, a razlikuju se jednodimenzionalne, dvodimenzionalne i višedimenzionalne skale.

VIŠEDIMENZIONALNE SKALE ZA ISPITIVANJE RELIGIOZNOSTI

Pojedini autori smatraju da religioznost, kao složen i slojevit fenomen čovjekova svijeta nije moguće mjeriti samo jednom dimenzijom. Za razvoj multidimenzionalnog pristupa religioznosti vrlo je značajan **Glock** (1962). On polazi od pretpostavke da je za cjelovitiju sliku religijskog pripadanja važno utvrditi različite načine na koji su pojedinci religiozni. Raniji autori definirali su religioznost na različite načine usredotočujući se na različite manifestacije religioznosti što je rezultiralo kontradiktornim nalazima.

Glock je prvobitno predložio tipologiju koja sadrži četiri dimenzije: ideologijsku (religijska vjerovanja), ritualističku (religijska praksa), iskustvenu (religiozni osjećaji) i posljedičnu (efekti religije), a kasnije dodaje i petu intelektualnu dimenziju (religijsko znanje) (prema Marinović Jerolimov, 2000).

Iskustvena dimenzija odnosi se na činjenicu da sve religije očekuju da će religiozna osoba u nekom trenutku doživjeti osjećaje povezane s religioznim iskustvom koji mogu varirati od poniznosti do radosti te od osjećaja smirenosti i spokoja do osjećaja strasnog jedinstva s božanskim bićem. Svaka religija daje neku vrijednost subjektivnom religijskom iskustvu kao znaku osobne religioznosti (prema Marinović Jerolimov, 2000).

Ideologijska dimenzija predstavlja očekivanje da će religiozna osoba prihvaćati određena vjerovanja, a njihov sadržaj i opseg može se razlikovati među različitim religijama. Velike religije postuliraju određene doktrine ili sustav dogmi za koje se očekuje da se prihvate i u koje se ne sumnja. Ponekad se religioznom osobom smatra ona koja u visokom stupnju prihvaća zadane dogme.

Ritualistička dimenzija uključuje specifične religijske obrede koji se očekuju od vjernika. Dio obreda uvjetovan je tradicijski, potican od socijalne zajednice, a ti obredi mogu se obavljati bez razvijene prethodne dvije dimenzije.

Intelektualna dimenzija odnosi se na očekivanje da će religiozna osoba biti upoznata s osnovnim načelima svoje vjere i njenim svetim spisima. Implicitna je pretpostavka o povezanosti intelektualne i ideologijske dimenzije. Međutim, vjerovanje ne mora slijediti iz znanja, niti sva znanja djeluju na vjerovanje. Pojedina istraživanja pokazuju da vjernici često ne znaju neke osnovne činjenice vezane uz svoju vjeru (prema Marinović Bobinac, 2000.)

Posljedična dimenzija uključuje sve svjetovne efekte vjerovanja, obreda, religioznih osjećaja i znanja. U ovu dimenziju uključene su sve religijske preporuke o ponašanju i stavovima kojih se pripadnici određene religije trebaju držati. Vrijednosti jedne religije su vrhovni kriteriji u svakodnevnom ponašanju vjernika, a koliko će se oni ponašati u skladu s time ovisi o tome koliko su religiozne vrijednosti ukorporirane u svjetonazor osobe.

Glock navodi da su istraživanja pokazala nepovezanost među ovim dimenzijama religioznosti no kasnije se ustanovilo da je ideologijska dimenzija dobar prediktor ostale četiri dimenzije te da predstavlja jezgru religioznosti (prema Ćorić, 1998). Clayton (1971, prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985) također zaključuje da je religioznost određena religioznim uvjerenjem, a da su sudjelovanje u obredima, vjersko znanje, religiozna interpretacija iskustva i moralno ponašanje samo sekundarno uključeni u religiju.

Skala Kinga i Hunta ispituje 11 dimenzija religioznosti: slaganje s vjerskom postavkama, privatnu pobožnost i religiozno doživljavanje, pohađanje crkve, organizacijske aktivnosti u vjerskoj zajednici, financijsko potpomaganje, vjersko znanje, vjerski rast i nastojanje, ekstrinzičnu orijentiranost, ponašanje i shvaćanje. Ograničenja ove skale odnose se na kulturalnu specifičnost jer je vezana za američko područje i populaciju protestanata (prema Ćorić, 1998). **Ćorić** je polazeći od temeljnih postavki Glocka i Starka te Kinga i Hunta konstruirao "Upitnik o dimenzijama religioznosti i njezinu utjecaju na svagdanji život". Upitnik je podijeljen na tri područja s 12 tematskih skala, a to su: unutarnji sadržaji religioznosti, odnos prema crkvenom nauku i propisima, te utjecaji religioznosti na svagdanje življenje (i osobni podaci).

Prednost ovih skala je što zahvaćaju više aspekata religioznosti koja je sama po sebi vrlo složen fenomen, ali višedimenzionalne skale uglavnom pokazuju visoke korelacije među različitim dimenzijama što zapravo znači da mjere iste karakteristike.

OPERACIONALIZACIJA KONCEPCIJE INTRINZIČNE I EKSTRINZIČNE RELIGIOZNE ORIJENTACIJE

Najbolje razrađenim konceptualnim okvirom unutar psihologije religioznosti smatra se Allportov koncept intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije, a na istraživanja u

ovom području utjecao je više od bilo kojeg drugog pristupa religioznosti. Allport je najčešće citirani autor u proučavanju religiozne orijentacije, ali nije jedini koji se bavio operacionalizacijom tog koncepta.

Wilsonova i Hodgeova operacionalizacija - Wilson je razvio Extrinsic Value Scale (ERV) gdje veći broj bodova ukazuje na prisustvo ekstrinzičnih religioznih vrijednosti, a manji na odsustvo tih vrijednosti. S druge strane Hodge prikazuje Intrinsic Motivation Scale (IRM) gdje veći broj bodova predstavlja jaku intrinzičnu (kršćansku) religioznu orijentaciju. Na drugom ekstremu nalazi se odsustvo intrinzične religiozne orijentacije (Vac, 1999, prema Zwingmann, 1991).

Allportova i Feaginova operacionalizacija - Allportova Skala religiozne orijentacije (ROS) sastoji se od od 9 čestica za ispitivanje intrinzične religiozne orijentacije te 11 čestica koje ispituju ekstrinzičnu religioznu orijentaciju. Allport je nakon provedenih istraživanja utvrdio da intrinzična i ekstrinzična religiozna orijentacija ipak ne predstavljaju krajnje vrijednosti jednog bipolarnog kontinuuma. Nakon što je ustanovljeno da postoje ispitanici koji se slažu s intrinzičnim i ekstrinzičnim česticama (i obrnuto) Allport i Ross (1967) uvode klasifikaciju ispitanika u 4 kategorije: intrinzični tip, ekstrinzični tip, nediskriminativno proreligiozni tip i nediskriminativno antireligiozni ili nereligiozni tip.

Feaginova skala Intrinsic/Extrinsic Scale (IES) identična je ROS-u osim što u skali ekstrinzične religiozne orijentacije ima česticu više. Na osnovu rezultata faktorske analize Feagin je ponudio i skraćenu verziju skale religiozne orijentacije gdje svaka skala ima po 6 čestica.

"Age Universal" I-E Scale (Gorsuch & Venable, 1983) - Originalne čestice ROS-a napisane su jednostavnijim jezikom razumljivim i mlađim ispitanicima te osobama nižeg obrazovanja te su preformulirane čestice skale koje se odnose na bihevioralne aspekte religioznosti tako da je više naglašena motivacijska osnova.

I/E Revised (Gorsuch & McPherson, 1989) - Uzimajući u obzir trofaktorsku strukturu skala religiozne orijentacije Gorsuch i McPherson predložili su novu verziju koja se sastoji od skale intrinzične orijentacije (pet originalnih ekstrinzičnih čestica i tri originalne ekstrinzične čestice koje se sada obrnuto boduju), ekstrinzično-personalne skale i ekstrinzično-socijalne skale (svaka ima po tri originalne ekstrinzične čestice).

“Religija u traženju” (religion as quest) (Batson & Ventis, 1982, prema Batson & Schoenrade, 1986) - Skala mjeri treću dimenziju religiozne orijentacije koja se odnosi na preispitivanje egzistencijalnih pitanja i traženje odgovora. Ovo je dopuna Allportovom shvaćanju religioznosti jer unutar skala intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije preispitivanja i otvorenost promjenama u religijskim shvaćanjima nisu dovoljno zastupljeni.

NEKI REZULTATI ISTRAŽIVANJA RELIGIOZNOSTI

Većina se psihologijskih istraživanja religioznosti odnosi na dvije osnovne komponente religioznosti – vjerovanje i ponašanje. Vjerovanje se odnosi na iskaz ispitanika da li vjeruje u Boga, raj i sl. i kao takvo nije dostupno direktnom mjerenju već se u obzir uzima samoiskaz ispitanika. Kao mjere ponašanja uzimaju se odlasci u crkvu, sudjelovanje u aktivnostima vjerskog karaktera, ponašanje u skladu s propisima vjere.

Dosadašnja istraživanja pokazuju da osobe koje sudjeluju u crkvenim aktivnostima pokazuju više altruizma, iskrenije su, spremnije su pomoći, imaju više predrasuda (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975). Općenito je utvrđeno da su religiozne osobe konzervativnije od nereligioznih, manje dominantne, manje inteligentne, sugestibilnije, manje tolerantne, a u slučaju emocionalne stabilnosti dobiveni su kontradiktorni rezultati (Wiebe & Flech, 1980).

Što se tiče mjerenja intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije utvrđeno je da osobe intrinzične religiozne orijentacije imaju manje izražen strah od smrti, manje su anksiozne, postižu veće rezultate na nekim mjerama svrhe u životu i mentalnog zdravlja, imaju više izraženi altruizam i empatiju, pokazuju više odgovornosti, tolerantne su i imaju manje predrasuda. Rezultati različitih istraživanja pokazuju da intrinzična religiozna orijentacija ne korelira s mjerama predrasuda i dogmatizma. Ekstrinzična religiozna orijentacija povezana je s većim rezultatima na mjerama predrasuda, skalama dogmatizma, nižim rezultatima na mjerama mentalnog zdravlja, a takve osobe imaju više izražen strah od smrti, anksioznost te su manje zadovoljne životom i manje altruistične (prema Donahue, 1985).

Dosadašnja istraživanja religioznosti pokazuju različite rezultate koji ovise o korištenoj mjeri religioznosti i uzorku na kojem je istraživanje provedeno. Različiti podaci dobivaju se i s obzirom na kulturu i vjersku zajednicu kojoj ispitanici pripadaju.

1.1.3. PROBLEMI I OGRANIČENJA KOJI SE JAVLJAJU PRI ISPITIVANJU RELIGIOZNOSTI

Iako je koncepcija intrinzične i ekstrinzične religioznosti imala dominantnu konceptualnu i mjernu ulogu u području psihologije religioznosti u zadnjih četrdeset godina, istraživanja u ovakvoj tradiciji pate od brojnih ograničenja.

Prvo pitanje koje se nameće jest što zapravo znači intrinzična ili ekstrinzična religiozna orijentacija. Hodge (1972, prema Kirkpatrick & Hood, 1990) zaključuje da je to zapravo mjera motivacije za religiozno ponašanje prije nego samo ponašanje, a Hunt & King (1971) pretpostavljaju da bi se intrinzična i ekstrinzična religiozna orijentacija mogle smatrati osnovnim varijablama ličnosti. Također ističu da se manjim prepravkama čestica ekstrinzična skala može upotrijebiti u bilo kojem području institucionaliziranog ponašanja. Netko može biti ekstrinzično orijentiran prema skoro svemu, a religioznost je samo specifičan slučaj. Allport & Ross (1967) objašnjavaju rezultate ispitanika koji su nediskriminativno proreligiozni u terminima kognitivnog stila. Ispitivanje čestica ROS-a reflektira ovu konceptualnu konfuziju. Gorsuch (1984, prema Kirkpatrick & Hood, 1990) zaključuje da su čestice na skali mješavina vjerovanja, stavova, vrijednosti i ponašanja te eliminirajući pitanja o ponašanju djelomično rješava taj problem u "Age Universal" I-E skali.

Allport je pretpostavljao da intrinzična i ekstrinzična religiozna orijentacija predstavljaju krajnje vrijednosti jednog bipolarnog kontinuuma, ali prve faktorske analize i korelacije između intrinzične i ekstrinzične skale ($r = -0,21$, Allport & Ross, 1967) potvrđuju da se ne radi o bipolarnoj koncepciji. Pokazalo se da su čestice dviju

subskala saturirane s dva ortogonalna faktora, a populacijska vrijednost korelacije dviju skala je blizu nuli. Međutim, daljnji pregled istraživanja (prema Donahue, 1985) pokazuje da ta korelacija ovisi o uzorku na kojem je dobivena. Izrazito negativne korelacije ($r=-0,44$) između skala intinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije dobivaju se na uzorcima evangeličkih ili katoličkih religioznih osoba kod kojih je intrinzična orijentacija u prosjeku visoko, a ekstrinzična nisko izražena. Nulte korelacije dobivaju se u istraživanjima koja su imala manje specifične i heterogene uzorke što se tiče religioznosti ispitanika. Pozitivne korelacije također se pojavljuju, ali je nejasno koji ih uvjeti određuju (prema Donahue, 1985).

Opsežnom psihometrijskom evaluacijom Ros-a i IES-a Kirkpatrick (1989) je ustanovio da u osnovi tih skala postoje tri faktora: potvrdio je postojanje intrinzičnog faktora, ali je utvrdio da postoje dva ekstrinzična faktora. Ekstrinzično personalnim faktorom – Ep saturirane su tvrdnje koje se odnose na vjeru kao izvor utjehe, olakšanja i zaštite, a čestice koje se odnose na vjeru kao način stjecanja društvenog položaja i pripadnosti saturirane su ekstrinzičnim socijalnim faktorom-Es. Iako ta dva faktora pokazuju međusobnu povezanost, oni su različito povezani s brojnim drugim varijablama pa je upitna opravdanost njihove kombinacije u jednu skalu. Kirkpatrick je ustanovio da se neke čestice nisu grupirale niti na jedan ekstrinzični faktor nego su bile negativno povezane s česticama intrinzične skale te ih naziva rezidualnim ekstrinzičnim česticama– Er. Subskale Ep i Es uglavnom nisu povezane s intrinzičnom skalom iz čega proizlazi da su negativne korelacije između intrinzične i ekstrinzične skale koje su ustanovili Allport & Ross (1967) te Donahue (1985) rezultat upravo tih rezidualnih čestica. Kirkpatrick smatra da ako bi se te čestice uvrstile u skalu intrinzične orijentacije i obrnuto bodovale, dimenzije intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije prije bi bile ortogonalne nego negativno korelirane.

Kada se intrinzična i ekstrinzična religiozna orijentacija dovedu u vezu s drugim mjerama religioznosti brojna istraživanja pokazuju vidljivo drugačije povezanosti. Intrinzična religiozna orijentacija dobro korelira s ostalim religijskim varijablama dok je ekstrinzična religiozna orijentacija uglavnom nepovezana s ostalim mjerama religioznosti (prema Donahue, 1985). Osim toga, ekstrinzična religiozna orijentacija empirijski je povezana s mnogim "socijalno nepoželjnim" individualnim varijablama

dok je za intrinzičnu religioznu orijentaciju utvrđena vrlo slaba povezanost s drugim varijablama (prema Kirkpatrick & Hood, 1990).

Problem vezan uz način klasifikacije ispitanika po ROSu nikada nije zadovoljavajuće riješen. Osim što se svrstavanjem ispitanika u četverostruku tipologiju gubi velika količina informacija, javljaju se i poteškoće vezane za određivanje točke podjele za definiranje ekstrinzičnosti i intrinzičnosti. Definiranje skupina podjelom subskala po empirijski utvrđenom medijanu stvara poteškoće pri usporedbi različitih istraživanja. Stoga, Donahue (1985) predlaže korištenje teoretskog medijana po pojedinim subskalama za klasifikaciju ispitanika u tipove, ali postoji rizik dobivanja praznih ćelija u pojedinim uzorcima (npr. svi ispitanici u visoko religioznom uzorku mogli bi biti klasificirani kao intrinzični).

Prilikom odabira ispitanika za ispitivanje religiozne orijentacije javljaju se dva problema. Prvi problem vezan je uz religioznost ispitanika. Naime, čestice na postojećim skalama podrazumijevaju da je ispitanik barem djelomično religiozan jer nereligioznim osobama nije ostavljena mogućnost davanja nereligioznih odgovora. Tako bi nereligiozni ispitanici mogli ili preskakati pitanja ili davati odgovore, ali ne bi bilo jasno što njihovo slaganje odn. neslaganje s određenim tvrdnjama zapravo znači. Standardna uputa ROS-a ostavlja mogućnost da ispitanici u slučaju nedoumice preskaču pitanja te se takvi odgovori boduju kao neutralni, ali u uzorcima s velikim brojem nereligioznih ispitanika interpretacija rezultata bila bi otežana. U postojećim istraživanjima autori su ili uzimali u obzir samo ispitanike koji se smatraju religioznima ili davali usporedno rezultate i za cijeli uzorak ispitanika i za definirani religiozni poduzorak. Izuzimanje nereligioznih ispitanika iz istraživanja umjetno smanjuje varijabilitet religiozne orijentacije i drugih varijabli koje se s njom povezuju. Drugi problem odnosi se na vjersku pripadnost ispitanika. Ukoliko imamo ispitanike heterogene po vjeroispovijesti čestice skale ne smiju biti religijski specifične. Osim toga treba uzeti u obzir da stavovi i ponašanja koje ispitanici iskazuju mogu biti obilježje neke religiozne orijentacije, ali mogu odražavati i specifičnost određene religijske zajednice. U uzorcima koji su u tom smislu homogeni moglo bi se reći da je "sadržaj vjerovanja" kontroliran, ali rezultati se ne smiju generalizirati na pripadnike drugih religijskih skupina.

Kod nas je posljednjih godina najčešće korištena Feaginova Skala intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije (IES) u okviru diplomskih radova pretežno na studentskoj populaciji. Primjećena je dvosmislenost nekih čestica te se čini da mogu izazvati različite odgovore kod ispitanika (Vac, 1999; Dragun, 2001; Medak, 2002).

Ako se religioznosti pristupi kao višedimenzionalnom konstruktu javlja se problem što sam objekt mjerenja ima više dimenzija te što svaka od dimenzija može imati subdimenzije. Pojedinaac može biti visoko religiozan na jedan način, odnosno na jednoj dimenziji, a nisko ili potpuno nereligiozan na drugi. Već je navedeno da glavni nedostatak multidimenzionalnih skala religioznosti predstavlja visoka povezanost među različitim dimenzijama što znači da one mjere istu karakteristiku samo što je drugačije imenuju.

Kirkpatrick sugerira potrebu za novim teorijskim pristupom koji bi unaprijedio ispitivanja religiozne motivacije, vjerovanja i religioznog ponašanja te učinio područje psihologije religioznosti mnogo dinamičnijim od stalnog sakupljanja koeficijenata korelacije između već dugo korištenih skala i raznovrsnih individualnih varijabli.

Iz prikaza postojećih skala i njihovih nedostataka vidljivo je da postoji potreba za novim načinom mjerenja religioznosti. Stoga smo se u ovom ispitivanju odlučili na korištenje novog mjernog instrumenta kako bi pokušali ispitati prirodu religioznosti i njenu vezu s varijablama lokusa kontrole i samopoštovanja.

1.2. SAMOPOŠTOVANJE

1.2.1. DEFINIRANJE SAMOPOŠTOVANJA

Samopoštovanje je jedan od najznačajnijih aspekata slike o sebi te ima velik utjecaj na ljudsku kogniciju, motivaciju, emocije i ponašanje. Definirajući samopoštovanje Coopersmith (1967) navodi da pod tim terminom podrazumijevamo procijenu kojom pojedinac odražava stav prihvatanja ili neprihvatanja sebe i ta evaluacija ukazuje na stupanj uvjerenja u vlastitu sposobnost, važnost, uspješnost ili vrijednost.

Osoba s visokim samopoštovanjem sebe uvažava i cijeni, smatra se vrijednom poštovanja i ima općenito pozitivno mišljenje o sebi dok osoba niskog samopoštovanja nije zadovoljna sobom, podcjenjuje se i ima negativno mišljenje o

sebi. Ipak, novija istraživanja pokazala su da osobe niskog samopoštovanja nemaju dobro definiran negativan stav o sebi. Mišljenje o sebi je, naprotiv, neutralno i karakterizirano visokim nivoima nesigurnosti, nestabilnosti i nekonzistencije (Baumeister, 1993).

Općenito se smatra da se osjećaj samopoštovanja javlja tijekom treće godine života. Coopersmith (1967) navodi da postoje četiri faktora koja doprinose razvoju samopoštovanja:

1. količina poštovanja, prihvaćanja i brige koju je dijete dobilo od značajnih osoba u svojoj okolini, prvenstveno od roditelja
2. povijest uspjeha i neuspjeha, uključujući status i socijalnu poziciju koju je osoba postigla
3. vrijednosti i težnje osobe po kojima se iskustva interpretiraju i mijenjaju
4. sposobnost i način obrane samopoštovanja od vlastitih neuspjeha ili napada drugih.

Većina teoretičara, kada govori o kognitivnim shemama u kojima su organizirane informacije o sebi, smatra da je važno uspostaviti relaciju između dva bliska pojma – samopoimanja (deskriptivni aspekt sebe) i samopoštovanja (evaluativni aspekt sebe). Ako samopoimanje kontrolira procesiranje informacija relevantnih za "ja" onda je samopoštovanje ključni aspekt samopoimanja čija se uloga u strukturi samopoimanja ogleda u suočavanju "ja" s vanjskim informacijama (Lacković-Grgin, 1994). Samopoimanje se može shvatiti kao "kompozit svih deskripcija sebe, verbalnih, slikovitih i drugih" (Yamamoto, prema Lacković-Grgin, 1994), a samopoštovanje kao samoevaluacija kojom pojedinac odražava stav prihvaćanja ili neprihvatanja sebe (Coopersmith, 1964, prema Lacković-Grgin, 1994).

Postoji i suprotno shvaćanje, tj. da nije opravdano činiti razliku između vrijednosne i nevrijednosne komponente samopoimanja. Tako Shavelson (prema Lacković-Grgin, 1994) smatra da ovakva distinkcija nije niti teorijski niti empirijski opravdana, jer dok ljudi opisuju sebe u nekoj situaciji, istovremeno sebe i vrednuju. Dakle, taj proces je istovremen i stoga nerazdvojiv na komponente.

1.2.2. RAZLIČITA SHVAĆANJA SAMOPOŠTOVANJA

Među prvima koji je dao uvjerljivu opću formulaciju samopoštovanja navodi se **W. James**. Samopoštovanje definira kao omjer između postignuća i očekivanja, a naglašava važnost vlastitog odabira područja u kojem se vrši samoprocjena. James upućuje da postoje tri moguća utjecaja na samopoštovanje (prema Coopersmith, 1967):

1. Ljudske težnje i vrijednosti imaju bitnu ulogu u procjeni sebe kao korisne osobe
2. Pojedinaac postiže osjećaj vrijednosti primjenjujući društvene standarde uspjeha i statusa
3. Treći izvor samopoštovanja je vrijednost koja obuhvaća naše prošireno "ja" (suma svega što možemo zvati svojim).

G.H.Mead kao sociolog orijentiran je na proces kojim osoba postaje kompatibilni i integralni član socijalne zajednice (prema Coopersmith, 1967). Mead smatra da se pojedinac u društvu uči misliti o sebi kao o objektu, a mjerilo samoprocjene je zrcalna slika kriterija koji su primjenile važne osobe iz našeg socijalnog svijeta. Kao djeca mi internaliziramo ove kriterije, promatramo koliko smo poštovani i u skladu s tim vrednujemo samog sebe.

H.S.Sullivan smatra da prisustvo drugih ljudi ima snažnu evaluativnu komponentu pri čemu ističe značajne druge koji u djetinjstvu utječu na razvoj samopoštovanja, a posebnu ulogu pridaje majčinstvu (prema Lacković – Grgin, 1994).

A.Adler daje veći naglasak na važnost tjelesne slabosti i nemoći. Takvi "organski nedostaci" izazivaju osjećaj neadekvatnosti i suvišnosti, a socijalni i individualni čimbenici također potiču inferiornost. Adler navodi tri antecedenta s negativnom posljedicom na razvoj samopoštovanja:

1. "organski nedostaci" i razlike u tjelesnoj pojavi i snazi
2. nedostatak potpore i prihvatanja od strane prijatelja i roditelja djece s "organskim nedostacima"
3. prevelika popustljivost roditelja. Razmažena djeca nemaju realnu sliku o svojoj vrijednosti (prema Coopersmith, 1967)

C.Rogers (1951, prema Coopersmith, 1967) ne raspravlja direktno o porijeklu samopoštovanja, ali njegove rasprave o uvjetima koji olakšavaju samoprihvatanje i smanjuju konflikte doprinose boljem razumijevanju te tematike. On smatra da

slobodna atmosfera koja dopušta slobodno izražavanje ideja i osjećaja i u kojoj se ne pribjegava oštirim i čestim vrijednosnim usporedbama omogućava pojedincu da upozna i prihvati samog sebe. Sukobi se mogu spriječiti ako značajni drugi prihvate poglede i vrijednosti djeteta makar se i ne slagali s njime; tako će dijete zadobiti poštovanje prema samom sebi, postići sigurnost u vlastite vrijednosti te naučiti vjerovati samome sebi.

Maslow (1967, 1970, prema Fulgosi, 1987) smatra da su motivi i potrebe pojedinca hijerarhijski organizirane. U toj hijerarhiji potreba postoji 5 razina prema prioritetu zadovoljavanja:

1. osnovne fiziološke potrebe
2. potrebe za sigurnošću
3. potrebe za pripadanjem i ljubavlju
4. potrebe za samopoštovanjem
5. potreba za samoaktualizacijom.

Potrebu za samopoštovanjem Maslow definira kao "potrebu ili želju za stabilnim, čvrsto formiranim, obično pozitivnim vrednovanjem sebe, za samopoštovanjem ili respektiranjem sebe i poštovanjem od strane drugih". Potrebe za samopoštovanjem Maslow dijeli u dva osnovna tipa: potrebe za poštovanjem samoga sebe i potrebe za poštovanjem od strane drugih ljudi. Prvi uključuje interese poput želje za kompetentnošću, povjerenjem, postignućem, nezavisnošću, slobodom te sigurnošću u odnosu na svijet. Potreba da se bude poštovan od drugih uključuje želje za statusom, priznanjima, ugledom, položajem u društvu, pažnjom, važnošću ili divljenjem. Zadovoljenje ovih potreba donosi osjećaj samopouzdanja, vrijednosti, snage, kompetentnosti i adekvatnosti.

M.Rosenberg (1979) definira samopoštovanje kao "sveukupno mišljenje i osjećaji koje osoba ima prema sebi". Pretpostavlja postojanje globalnog samopoštovanja, odnosno onog što pojedinac misli o sebi kao ličnosti. Razlikuje "unutrašnje poštovanje" temeljeno na iskustvima selfa i "vanjsko poštovanje" temeljeno na ocjenama značajnih drugih. Pri tome je "unutarnje" jače od "vanjskog poštovanja" (prema Lacković-Grgin, 1994).

S.Coopersmith (1967) na osnovu svojih istraživanja zaključuje da ljudi temelje vlastito samopoštovanje na četiri kriterija: 1. značajnosti (stupanj voljenosti i

prihvatanja značajnih drugih), 2. kompetentnosti (u izvođenju zadataka koje smatraju važnim), 3. osjećaju vrijednosti (dostignuće moralnih i etičkih standarda), 4. snage (stupanj u kojem utječu na vlastiti i tuđi život). Coopersmith naglašava da ključnu ulogu u razvoju samopoštovanja ima atmosfera u roditeljskom domu i neposredna socijalna okolina.

1.2.3. NEKI REZULTATI DOSADAŠNJEG ISTRAŽIVANJA SAMOPOŠTOVANJA

Rosenberg (1961, prema Gray-Little, Williams & Hancock, 1997) je jedan od najvažnijih autora ranih empirijskih studija o faktorima koji prethode samopoštovanju. Informacije o socijalnim uvjetima i subjektivnim iskustvima samopoštovanja dobivene su u istraživanju ponašanja provedenom na uzorku od 5000 studenata. Rosenberg je ustanovio da pripadnost određenoj socijalnoj klasi vrlo malo utječe na samopoštovanje, a količine roditeljske pažnje i zanimanja u značajnoj su korelaciji sa samopoštovanjem. Rosenbergovi rezultati sužavaju usmjerenost na obiteljske faktore i ponašanja koji utječu na samopoštovanje. Coopersmith (1967) se svojim radovima nadovezuje na Rosenberga. U istraživanjima na muškim adolescentima koristio je širok spektar informacija o postupcima i iskustvima iz djetinjstva kako od samih ispitanika tako i od njihovih roditelja. Rezultati su pokazali da su jedinci i prvorodena djeca imala veće samopoštovanje od ostalih, zatim da su ispitanici višeg samopoštovanja bili nezavisniji, kreativniji, fleksibilniji, maštovitiji, probleme su rješavali na originalniji način, imali su bolje ocjene i u školi su bili popularniji od ispitanika s nižim samopoštovanjem. Coopersmith je također naglašavao da su osobe niskog samopoštovanja sklonije depresiji, odvajanju od ljudi te da se pasivno prilagođavaju zahtjevima okoline.

Različita istraživanja pokazuju da je nizak nivo samopoštovanja povezan s niskim zadovoljstvom životom, usamljenošću, anksioznošću, ogorčenošću, razdražljivošću,

depresijom (Rosenberg, 1985, prema Chubb & Fertman, 1997), češćom hospitalizacijom zbog emocionalnih poremećaja, poremećaja ponašanja i hranjenja, delikvencije, povećane konzumacije alkohola ili zlouporabe droga (prema Lacković-Grgin, 1994).

Visoka razina samopoštovanja povezana je s percipiranom intimnošću s roditeljima (Blyth & Traeger, 1988), internalnim lokusom kontrole, višim prihodom obitelji, pozitivnim osjećajem osobne privlačnosti (Griffore i sur., 1990; prema Chub & Fertman, 1997) .

Općenito se može reći da je osobe visokog samopoštovanja lakše razumijeti; u većini životnih situacija one očekuju uspjeh i predviđaju da će se sviđati drugima. Za razliku od njih, osobe niskog samopoštovanja prikazivane su kao iracionalne, nesigurne, samodestruktivne ili kao one koje mrze sebe. Novija istraživanja (prema Encyclopedia of Human Behavior, 1994) pokazala su jasniju sliku osoba sa niskim samopoštovanjem:

1. Čini se da oni imaju nepovezana i nedosljedna znanja o sebi. Za razliku od osoba s visokim samopoštovanjem, izjave o njima samima kod osoba niskog samopoštovanja tendiraju da budu nekonzistentne, kontradiktorne, nesigurne i neodlučne.
2. Nisko samopoštovanje karakterizira odsustvo pozitivnog stava prema sebi više nego prisustvo negativnog. Osobe niskog samopoštovanja žele odobravanje drugih iako ne očekuju česti uspjeh pa na pohvale mogu reagirati skeptično.
3. Osobe niskog samopoštovanja pokazuju tendenciju da imaju neke aspekte života u kojima su samopouzđani i ponosni. Malo ljudi ima mišljenje o sebi da su neprikladni u svim sferama.
4. Nisko samopoštovanje može se shvatiti kao manjak sposobnosti suočavanja sa stresom ostavljajući osobu ranjivu stresnim i prijetućim događajima. Osobe visokog samopoštovanja mogu se oduprijeti nekim neuspjesima jer se mogu osloniti na svoje druge pozitivne atribute koji im daju samopouzdanje. Isti neuspjeh mogao bi biti mnogo opasniji za osobe niskog samopoštovanja jer ne vide puno pozitivnih osobina na koje bi se mogle osloniti.
5. Čini se da te osobe minimaliziraju rizik i izbjegavaju situacije koje bi mogle

dovesti do neuspjeha, a time i do gubitka samopoštovanja. Suprotno tome, osobe visokog samopoštovanja vođene su tvrdokornom motivacijom za uzdizanjem sebe kroz stjecanje priznanja i postizanje novog i boljeg uspjeha. Oni će prihvatiti rizik jer su uvjereni da mogu uspjeti dok će oni s niskim samopoštovanjem rizik izbjegavati jer bi mogli doživjeti neuspjeh.

6. Ambicije ljudi niskog samopoštovanja mogu imati fokus ili cilj različit od onih s visokim samopoštovanjem koji mogu smatrati da im već ide prilično dobro i usmjeriti će trud na daljnje poboljšanje da budu izvanredni. Osobe niskog samopoštovanja više su zabrinute razlikama, problemima i osjećajima nedoraslosti pa je njihov središnji cilj prijeći te razlike i postati prihvatljiv prije nego izniman.
7. Osobe niskog samopoštovanja pate od nekog stupnja unutarnjeg motivacijskog konflikta. Žele nešto napraviti dobro i uspješno, ali su nesigurni u izlaganje pritiscima i visokim očekivanjima. Postoje dokazi da im veliki, neočekivani uspjeh stvara neugodu, stres i zdravstvene probleme. Iako su koncepcije o "strahu od uspjeha" i "odbijanju uspjeha" opovrgnute ipak postoje dokazi da osobe niskog samopoštovanja odgovaraju na uspjeh s miješanim osjećajima, posebno ako trebaju ponoviti taj uspjeh u budućem ponašanju.

Što se tiče stabilnosti samopoštovanja neka istraživanja pokazuju da samopoštovanje raste tokom adolescencije i odrasle dobi (Bachman, O'Malley & Johnston, 1978; Chiam, 1987; prema Chubb & Fertman, 1997), a neka su ustanovila da je nepromijenjivo tijekom razvoja (Wylie, 1979; Chubb & Fertman, 1997). Simmons, Rosenberg & Rosenberg (1979) našli su da samopoštovanje pada tijekom rane adolescencije s najvećim padom u dvanaestoj godini, a zatim postepeno raste s vrhuncem u dobi od 16 godina.

Chubb & Fertman (1997) potvrdili su neke nalaze da adolescentice imaju niže samopoštovanje od adolescenata, dok neka druga istraživanja nisu našla takve razlike (Rosenberg & Simmons, 1975, prema Chubb & Fertman, 1997).

Razvijen je veliki broj instrumenata za mjerenje samopoštovanja, a uglavnom su to skale samoprocjene. Neke od njih su: Coopersmith Self – Esteem Scale (Coopersmith, 1967), Tennessee Self – Concept Scale (Fitts, 1965), Janis – Field

Feelings of Inadequacy Scale (Eagly, 1967). Sve su skale višedimenzionalne što ih udaljuje od osnovne definicije samopoštovanja, jedino Rosenbergova skala predstavlja globalnu mjeru .

1.3. LOKUS KONTROLE

1.3.1. LOKUS KONTROLE U ROTTEROVOJ TEORIJI SOCIJALNOG UČENJA

Konstrukt lokusa kontrole nastao je u okviru teorije socijalnog učenja i za razumijevanje prirode tog pojma potrebno je sagledati njegovo mjesto i ulogu u toj teoriji. Rotter (1954) ističe važnost interakcije pojedinca i njegove okoline, smatra da se većina učenja odvija u socijalnom kontekstu te da na to učenje utječu znanja stečena prethodnim iskustvima. Ponašanje pojedinca usmjereno je određenom cilju, a pojava nekog ponašanja određena je prirodom i važnošću ciljeva ili potkrepljenja, ali i očekivanju onoga što će se tim ciljevima postići.

Prema Rotteru svako je ponašanje određeno:

1. individualnim očekivanjem o tome da li će vlastito ponašanje dovesti do potkrepljenja
2. vrijednošću potkrepljenja
3. prirodom situacije ne koju se predikcija odnosi (prema Knezović, 1981).

Vjerojatnost pojavljivanja određenog ponašanja u specifičnoj situaciji u funkciji je očekivanja da će to ponašanje dovesti do potkrepljenja tj. da će se postići željeni ishod. Mogućnost pojave nekog ponašanja je veća kada su individualna očekivanja i vrijednosti potkrepljivanja veći.

Potkrepljenje je sve ono što ima utjecaj na pojavu, smjer i vrstu ponašanja. Vrijednost potkrepljenja za osobu definira se kao stupanj preferencije prema svakom određenom potkrepljenju čija je mogućnost javljanja jednaka. Dakle, vrijednost potkrepljenja je relativna.

Očekivanje je subjektivna vjerojatnost da će se određeno potkrepljenje javiti kao funkcija specifičnog ponašanja pojedinca u specifičnoj situaciji (Rotter, 1954), a determinirano je ne samo osobnim iskustvom nego i iskustvima drugih osoba. Ponašanje je određeno stupnjem očekivanja o tome koliko ono vodi postizanju cilja, a iskustvo uspjeha zajedno s datim ponašanjem dovodi do očekivanja da će ono i u budućnosti rezultirati uspjehom (obrnuto vrijedi za neuspjeh). Očekivanja su podijeljena na specifična očekivanja, koja su nastala na osnovi iskustva u baš toj specifičnoj situaciji i generalizirana očekivanja, koja su nastala na osnovi iskustva u manje ili više sličnim situacijama. U novoj situaciji u determiniranju ponašanja biti će važnija generalizirana očekivanja jer osoba nema prijašnjeg iskustva da bi mogla stvoriti specifična očekivanja o povezanosti vlastitog ponašanja i datog potkrepljenja. Priroda situacije na koju se odnosi predikcija važna je determinanta ponašanja u teoriji socijanog učenja. Postoji sličnost od situacije do situacije, a djelomično je to zbog toga jer osoba može percipirati nekoliko situacija sličnima iako su one objektivno različite, a važno je imati na umu da različiti ljudi interpretiraju istu situaciju različito. Bitno je odrediti specifične i generalne efekte date situacije na ponašanje.

Jedno od generaliziranih očekivanja je i lokus kontrole kojeg Rotter dijeli na unutrašnju i vanjsku kontrolu potkrepljenja: "Kada je potkrepljenje, koje slijedi neku akciju, od osobe percipirano kao neovisno od te njegove akcije tada se ono u našoj kulturi uobičajeno percipira kao rezultat sreće, slučaja, sudbine utjecaja nekih moćnih pojedinaca ili pak nepredvidivo uslijed velike kompleksnosti sila koje ga okružuju. Kada netko interpretira događaje na taj način, to onda nazivamo vjerovanjem u vanjsku, odnosno eksternalnu kontrolu. Ako pak osoba percipira događaje kao povezane i zavisne od vlastitog ponašanja ili od svojih relativno stabilnih karakteristika to opisujemo kao vjerovanje u unutrašnju ili internalnu kontrolu" (Rotter, 1966).

Rotter je vjerovao da generalizirana vjerovanja o kontroli, kao što je lokus kontrole, pokazuju utjecaj na ponašanje samo u potpuno nepoznatim situacijama. U svim drugim slučajevima osoba će formirati specifična situacijska vjerovanja o kontroli koja će imati prednost pred općenitim (prema Amirkhan, 1990) Npr. osim ukoliko netko nikada nije bio na ispitu, percipirana kontrola uspjeha vjerojatno bi se bazirala na situacijskim procjenama zadovoljstva predmetom, profesorom i predhodnim učinkom u testovima prije nego na globalnim procjenama učinkovitosti ponašanja u akademskim, socijalnim, političkim i drugim životnim područjima.

Rotter je 1966. razvio RI-E skalu za mjerenje individualnih razlika u generaliziranim očekivanjima obzirom na stupanj koliko su potkrepljenja pod internalnom ili eksternalnom kontrolom.

1.3.2. PROBLEMI MJERENJA LOKUSA KONTROLE

Rotter je smatrao da je konstrukt lokusa kontrole stabilna, globalna i jednodimenzionalna varijabla, no brojna istraživanja pokazala su da je RI-E skala višedimenzionalna. Raniji rezultati faktorskih analiza ukazivali su na postojanje jednog generalnog i nekoliko manjih dodatnih faktora niske pouzdanosti (Rotter, 1966) dok kasnija istraživanja ukazuju na postojanja čak i više od pet faktora (Collins, 1974; Viney, 1974; Phares, 1978; Strickland i Haley, 1980, prema Knezović, 1981). Problem višedimenzionalnih instrumenata je komplicirana interpretacija njihovog ukupnog rezultata. No, Knezović (1981) na osnovu provedene hijerarhijske faktorske analize pokazuje relativnu prihvatljivost hipoteze o postojanju univerzalne dimenzije unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole.

Osim višedimenzionalnosti, skali se stavlja prigovor na adekvatnost formata za ispitivanje. Rotter je smatrao da će se parovima tvrdnji formata prisilnog izbora izbjeći visoka povezanost sa socijalnom poželjnošću. Istraživanja su pokazala da ipak postoji utjecaj socijalne poželjnosti na odgovore. Postoje primjedbe i na tešku razumljivost sadržaja skale, kulturalnu specifičnost, veću primjerenost skale

normama i vrijednostima pripadnika srednje klase nego nižim klasama i manjinskim grupama itd.

Postoji nekoliko konceptualnih problema: prvo, u predviđanju ponašanja potrebno je uzimati u obzir i druge varijable pored internalnosti-eksternalnosti. Npr. poduzimanje akcije može biti povezano s internalnom kontrolom, ali samo kada osoba cilj poduzimanja akcije smatra korisnim. Drugo je problem specifičnosti nasuprot generalnosti rezultata dobivenih primjenom skale. Radi se o tome da je rezultat na RI-E skali opisani osobni status internalnosti-eksternalnosti u širokom području životnih okolnosti, a ljudi uglavnom pokazuju strukturu uvjerenja koja nije homogena kroz sve situacije – lokusi kontrole za uspjeh i neuspjeh nisu zavisni, a ovise i o određenom području života.

Osim toga, smatra se da u RI-E skali nije opravdano izjednačiti sve vanjske determinante potkrepljenja: vjerovanje u slučaj, sudbinu, odluku Boga ili utjecaj drugih ljudi nemaju istu težinu. Levenson (1974) predlaže da se eksternalni lokus kontrole podijeli u 1) komponentu vjerovanja u slučaj, sudbinu, Boga i 2) vjerovanje u utjecaj utjecajnih drugih ljudi.

Razvijeni su instrumenti kojima su se nastojali izbjeći nedostaci RI-E skale no oni pokazuju još veću faktorsku kompleksnost.

1.3.3. NEKI REZULTATI ISTRAŽIVANJA LOKUSA KONTROLE

Rotterova RI-E skala najčešće je upotrebljavani mjerni instrument kojim se ispitala veza između internalnosti-eksternalnosti i nekih općih individualnih i socijalnih obilježja ličnosti. Početna istraživanja bila su u području kognitivnog funkcioniranja, gdje su ispitivane razlike u aktivnosti ispitanika pri traženju novih informacija, kao i razlike u uratku u učenju i pamćenju između internalnih i eksternalnih pojedinaca. Rezultati su ukazivali na bolje učenje i pamćenje kao i na aktivnije traženje novih informacija kod internalnih osoba, odnosno na veću aktivnost i sposobnost za postizanje kontrole nad okolinom (Phares, 1976). U većini radova nije se uspjela pokazati značajna povezanost inteligencije s uvjerenjem u mjesto kontrole. Ipak, u

dva istraživanja utvrđena je pozitivna povezanost između inteligencije i internalne kontrole (Bialer, 1961; Crandall, Katovsky & Preston, 1962, prema Lefcourt, 1966). Kasnije su se istraživanja proširila i na socijalni kontekst te se pokazalo da su internalniji ispitanici otporniji na socijalne utjecaje, pokazuju veći napor za mijenjanje svoje okoline, neovisniji su, oslanjaju se na vlastite sudove. Internalnije osobe također pokazuju veću orijentiranost na postignuće, bolju prilagodbu na različite situacije i manju anksioznost (Phares, 1976). Istraživanja pokazuju da su djetetova vjerovanja u internalnu kontrolu povezana sa stupnjem u kojem roditelji pružaju djetetu emocionalnu podršku i pomoć, ne kritiziraju ga i kažnjavaju, odobravaju i prihvaćaju djetetove postupke te se ono osjeća zaštićeno (Katovsky, Crandall & Good, 1967, prema Lefcourt, 1976). No, iako djetetu treba određena količina sigurnosti koju nalazi u toploj i zaštitničkoj obitelji, važno je da ima i slobodu samostalnog istraživanja svijeta koja je omogućena dozom distance i kritičnosti njegovih roditelja (Crandall, 1973, prema Lefcourt, 1976).

Što se tiče spola, rezultati nisu jednoznačni. Archer & Waterman (1988, prema Chubb & Fertman, 1997) analizirali su 22 studije spolnih razlika u različitim varijablama uključujući i lokus kontrole te su ustanovili da u 15 istraživanja nisu nađene razlike između muškaraca i žena, u 6 studija muškarci su bili internalniji, a u jednom istraživanju internalnije su bile žene. Veza između spola i uvjerenja u mjesto kontrole izgleda da se mijenja s nekim društvenim promjenama i to u smjeru veće ekternalnosti žena.

Etničke, nacionalne i socijalne razlike imaju značajne efekte na uvjerenje o mjestu kontrole. Tako su brojna istraživanja pokazala da crnci (Lessing, 1969; Owens, 1969, Strickland, 1972; Shaw & Uhl, 1969, prema Lefcourt, 1976), nacionalne manjine kao i osobe nižeg socioekonomskog statusa imaju veće uvjerenje u ekternalnu kontrolu zbog čega često niti ne pokušavaju promijeniti svoj status pa dolazi do efekta "samoispunjavajućeg proročanstva".

Rezultatih brojnih istraživanja pokazuju vezu između stupnja ekternalnosti i spolnih stereotipa, sociopolitičkih aktivnosti, uspjeha na studiju, paranormalnih pojava, stupnja emocionalne adaptiranosti i tjelesnog zdravlja (Knezović, 1981).

Internalni lokus kontrole povezan je sa preuzimanjem odgovornosti za vlastite akcije, sa samostalnošću i pokazivanjem više samokontrole (Lefcourt, 1976), s reduciranjem

anksioznosti, sposobnosti da se odgode manje, beznačajnije nagrade da bi se postigli dugoročniji ciljevi, pozitivnom prilagodbom kod kuće, u školi i vezama, zatim sa odrastanjem u kućnom okruženju koje je toplo i zaštićeno (Chubb & Fertman, 1997), te s boljim akademskim postignućem (Cooper, Burger & Good, 1981).

U svim istraživanjima općenito se pokazuje da su internalno orijentirani pojedinci uspješniji u rješavanju životnih problema, bolje prilagođeni i općenito zadovoljniji životom od eksternalnih, dok je eksternalna orijentacija povezana s beznađem, depresijom, sklonosti suicidu i sl.

Veliki broj istraživanja usmjeren je i na ispitivanje lokusa kontrole i ponašanja u vezi sa zdravljem, a u tu svrhu konstruirana je i skala za mjerenje zdravstvenog lokusa kontrole. Tako su npr. Wallston i Wallston (1978, prema Pennington, 1997) pokazali da ljudi koji vjeruju da kontroliraju svoje zdravlje (nasuprot tome da kontrolu obavljaju liječnici) težili tome da se bolje nose sa kroničnim bolestima kao što je dijabetes te su bolje informirani o svojoj bolesti.

1.4. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA POVEZANOSTI RELIGIOZNOSTI , SAMOPOŠTOVANJA I LOKUSA KONTROLE

Istraživanja odnosa religioznosti i samopoštovanja

Mnogi su psiholozi u istraživanjima povezanosti religiozne orijentacije i samopoštovanja krenuli od pretpostavke da će intrinzična religiozna orijentacija povećavati razinu samopoštovanja kroz ublažavanje efekata stresa i eliminiranja osjećaja bespomoćnosti. Nađena je statistički značajna pozitivna povezanost između intrinzične religiozne orijentacije i samopoštovanja što je potvrdilo ovu hipotezu (Mcelroy, 1999; Bagley & Mallick, 1997, prema Pradhan, 2001). U istraživanjima provedenim na uzorcima studenata također je nađeno da intrinzično orijentirani studenti imaju značajno višu razinu samopoštovanja (Benson & Spilka, 1973; Hood, 1992; Masters & Bergin, 1992; Knox, Langehough, Walters & Rowley, 1998, prema Pradhan, 2001). Benson & Spilka (1973) smatraju da je pozitivna slika Boga, koja je često asocirana s intrinzičnom religioznom orijentacijom, pozitivno povezana sa samopoštovanjem. Kasnije istraživanje Knoxa i sur. (1989, prema Pradhan, 2001) također je pokazalo da su visoka intrinzična religiozna orijentacija i pozitivna slika Boga koji je pun ljubavi pozitivno povezani sa samopoštovanjem i dobrom životnom

prilagodbom. Ryan, Rigby & King (1993) smatraju da religijski obredi i vrijednosti, ako su do kraja internalizirani (ako religijska vjerovanja nisu rigidna i refleksno usvojena nego su otvorena razmatranju i fleksibilna) mogu rezultirati u povećanju osjećaja osobne vrijednosti i samopoštovanja što su i potvrdili na populaciji kršćana, ali ne i protestanata te su potvrdili povezanost intrinzične religiozne orijentacije i više razine samopoštovanja. Jones (prema Pradhan, 2001) navodi da su brojna istraživanja našla da su prisustvo religijskih vjerovanja i stavova dobri prediktori zadovoljstva životom i osjećaja blagostanja. Bagley & Mallick (1997) također su u međukulturalnom istraživanju ispitivali povezanost između religioznosti i samopoštovanja na adolescentima te su našli da, bez obzira pripadnost različitim vjerskim zajednicama, ispitanici koji su sebe smatrali religioznima i koji su sudjelovali u religijskim aktivnostima postizali su statistički značajno više rezultate na mjerama samopoštovanja (prema Pradhan, 2001).

Suprotno tome, u nekim istraživanjima nađena je negativna povezanost ekstrinzične religiozne orijentacije i samopoštovanja. Hunsberger i sur. (1996, prema Pradhan, 2001) smatraju da ekstrinzična religiozna orijentacija može smanjiti razinu samopoštovanja jer fundamentalizam, koji je povezan s ekstrinzičnom religioznom orijentacijom inhibira prilagodbu osobe i često je povezan s religioznim sumnjama te povećava stres. Isto tako, osobe koje vide Boga kao onog koji kažnjava i ne pruža ljubav pokazuju tendenciju da imaju niže samopoštovanje. Hunsberger i sur. (1996, prema Pradhan, 2001) su zaključili da oni koji sebe vide negativno poimaju Boga kao onoga koji ne voli i koji kažnjava zato što misle " ja nisam vrijedan ljubavi; zato me niti Bog ne može voljeti ". Gravengood (1985, prema Pradhan, 2001) je također ustanovio da su isticanje Božje kazne i negativno poimanje Boga povezani s osjećajima krivnje, straha i negativnih raspoloženja što rezultira nemogućnošću suočavanja sa stresom i lošom prilagodbom te umanjuje osjećaj samopoštovanja. Rezultati istraživanja Pradhan (2001) kontradiktorni su svim dosadašnjim nalazima. Ona je ustanovila na uzorku američkih studenata da je nisko samopoštovanje povezano s intrinzičnom religioznom orijentacijom, što objašnjava nerazumijevanjem pojma oprosta, osjećajem krivnje, perfekcionizmom ispitanika, negativnim poimanjem Boga i depresivnošću ljudi koji se u tim trenucima više okreću religiji.

Istraživanja odnosa religioznosti i lokusa kontrole

Istraživanje Schraugera i Silvermana (1971, prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985) pokazalo je da "osobe koje su više uključene u religiozne aktivnosti percipiraju da imaju više kontrole nad onim što im se događa". Brojna istraživanja poduprla su ove nalaze, a treba naglasiti da je ova povezanost jača među religijskim fundamentalistima (Furnham, 1982; Silvestri, 1979; Tipton, Harrison & Mahoney, 1980, prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985). To bi moglo implicirati da ljudi koji osjećaju da su pod zaštitom Boga čvrsto vjeruju u princip slobodne volje, i zbog toga smatraju da sami determiniraju svoju sudbinu ("Bog pomaže onima koji pomažu sami sebi"), sve dok žive prema svojim religijskim obavezama. Što se tiče istraživanja vezanih za ispitivanje povezanosti lokusa kontrole i religiozne orijentacije nađena je pozitivna korelacija između intrinzične religiozne orijentacije i internalnog lokusa kontrole (Kahoe, 1974; Strickland & Shaffer, 1971; Morris & Hood, prema Donahue, 1985). Proučavajući ovo područje Randall & Desrosiers (1980, prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985) primjetili su tendenciju da je vjerovanje u nadnaravno povezano s eksternim lokusom kontrole.

Istraživanja odnosa samopoštovanja i lokusa kontrole

U nizu istraživanja lokus kontrole, kao i samopoštovanje, dovedeni su u vezu s različitim indikatorima prilagođavanja. Uglavnom se nalazilo da su internalniji uspješniji od eksternijih, te da se osobe visokog samopoštovanja bolje i aktivnije nose sa zahtjevima okoline što je stvorilo očekivanja da između lokusa kontrole i samopoštovanja postoji neka relacija. Tako su Wallace i sur. (1984, prema Lacković-Grgin, 1994) polazeći od pretpostavke da samopoštovanje i lokus kontrole imaju sličnu iskustvenu osnovu ispitivali povezanost samopoštovanja i lokusa kontrole kod djece i adolescenata. Kod muških ispitanika nađeno je da postoji povezanost između samopoštovanja i lokusa kontrole, u smislu da su osobe višeg nivoa samopoštovanja internalnije. Kod djevojaka mlađe dobi taj odnos bio je obrnut, tj. djevojke višeg nivoa internalnosti imaju niže samopoštovanje, ali u kasnijoj adolescenciji taj odnos je kao i kod muških adolescenata. U istraživanju Taisira (1989) na muškim studentima potvrđena je značajna povezanost između više razine samopoštovanja i internalnog lokusa kontrole dok je Nunez (1999) našla umjerenu korelaciju između samopoštovanja i internalnog lokusa kontrole na ženama.

II. CILJ

Iz navedenog je vidljivo da ne postoji velik broj instrumenata za ispitivanje religioznosti koji su prilagođeni hrvatskoj populaciji. Teorijski koncept koji je u psihologiju religioznosti uveo Allport, iako široko korišten, doživio je brojne kritike. U našoj kulturi i tradiciji koncept intrinzične i ekstrinzične religiozne orijentacije ima svoju vrijednost, ali zahtijeva određenu reviziju. Usmjerenost na motivacijsku komponentu zanemaruje višedimenzionalnost fenomena religioznosti. Ljudi prihvaćaju religiju zbog različitih razloga i izražavaju svoju duhovnost i religioznost na mnoge načine te se čini da religioznost ima više faceta i dimenzija. Kako i dostupni instrumenti koji pristupaju religioznosti kao multidimenzionalnom konstrukturu pokazuju određene manjkavosti, a zbog potrebe za mjerenjem religioznosti odlučili smo se za korištenje novog instrumenta.

Cilj ovog istraživanja jest ispitati povezanost različitih dimenzija religioznosti mjerenih Upitnikom religioznosti sa samopoštovanjem i lokusom kontrole.

III. PROBLEM

1. Ispitati povezanost različitih dimenzija religioznosti sa samopoštovanjem i lokusom kontrole obzirom na spol ispitanika te utvrditi doprinos varijabli samopoštovanje, lokus kontrole, obrazovna razina roditelja i materijalni status objašnjenju rezultata na subskalama religioznosti.

IV. METODA

4.1 ISPITANICI

Istraživanje je provedeno na 272 ispitanika sa pet fakulteta Zagrebačkog sveučilišta (Agronomski fakultet, Prirodoslovno-matematički fakultet, Filozofski fakultet, Fakultet elektrotehnike i računarstva i Ekonomski fakultet).

Uvjet kojeg su ispitanici trebali zadovoljiti da bi ušli u obradu jest prihvatljiv broj izostalih odgovora. Smatramo da je prihvatljivo ako izostaje ne više od 6 odgovora s obzirom na sva tri upitnika. Zbog većeg broja preskočenih pitanja ili sustavnog izostavljanja odgovora na pojedinom upitniku rezultati 11 ispitanika nisu mogli ući u obradu podataka. Konačni uzorak na kojem je izvršena obrada podataka sačinjavalo je ukupno 106 muških te 155 ženskih ispitanika. Dob ispitanika kretala se od 18 do 26 godina .

4.2. INSTRUMENTI

4.2.1. ROSENBERGOV UPITNIK SAMOPOŠTOVANJA

Rosenberg je 1965. godine konstruirao Skalu samopoštovanja (Rosenberg Self-Esteem Scale - RSES) u skladu sa svojim teorijskim pretpostavkama da pojedinac posjeduje opći osjećaj samovrijednosti koji nadilazi samoevaluacije u specifičnim područjima života. Rosenberg smatra da je prikladno imati mjeru koja pokazuje sveukupnu sliku pozitivnih ili negativnih stavova prema sebi, dakle globalno samopoštovanje koje je sastavljeno od povezanih aspekata samopoimanja (prema Lacković-Grgin, 1994). Skala je validirana na velikom uzorku srednjoškolskih učenika, a sastoji se od 10 tvrdnji od kojih je pet definirano u pozitivnom smjeru, a pet u negativnom (Prilog 1).

U originalu, skala je konstruirana Guttmanovom metodom skaliranja dok se danas koristi kao Likertova skala od 4, 5 ili 7 stupnjeva (prema Gray-Little, Williams & Hancock, 1997). Iako je autor pretpostavio jednofaktorsku strukturu skale, u nekim istraživanjima faktorska analiza izdvojila je dva faktora (Carmines & Zeller, 1979; Hensley & Roberts, 1976; prema Gray-Little, Williams & Hancock, 1997). Bezinović

(1988) navodi da je drugi faktor artefakt metode tj. posljedica načina odgovaranja s obzirom na smjer skale. Skala ima zadovoljavajuću pouzdanost – Cronbachov koeficijent alpha na studentima u Hrvatskoj iznosi 0,74 – 0,89 (prema Lacković-Grgin, 1994), pokazuje niske korelacije sa socijalnom poželjnošću, te posjeduje niz praktičnih prednosti (jezik ne zahtijeva visok nivo obrazovanja, sadržaj čestica očito je povezan s konstruktom, kratka je, a to olakšava administraciju i štedi vrijeme) što je čini prikladnom za istraživanja u praktične i znanstvene svrhe. Na uzorku ispitanika mlađih od 18 godina dobiva se niža pouzdanost pa nije preporučljivo koristiti ovu skalu na mlađim ispitanicima. Neki istraživači misle da je skala prekratka i preočita te da stoga neefikasno predviđa ponašanje (prema Encyclopedia of Human Behaviour, 1994).

Zadatak ispitanika bio je da na skali od 1-5 (od "smatram da je tvrdnja u potpunosti netočna" do "smatram da je tvrdnja u potpunosti točna") iskažu svoj stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom. Ukupan rezultat formira se jednostavnim zbrajanjem procjena 10 čestica, s tim da se odgovori u 2., 3., 4., 6., i 9. tvrdnji boduju u obrnutom smjeru. Tako je najmanji rezultat na skali 10, a najveći 50 bodova pri čemu veći rezultat ukazuje na višu razinu samopoštovanja .

4.2.2. RI- E SKALA

Za ispitivanje lokusa kontrole korištena je Rotterova skala unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja (Prilog 2). Skala se sastoji od 29 tvrdnji tipa prisilnog izbora između alternativa a i b. Rezultati u tvrdnjama su binarne varijable (0,1), a ukupan rezultat je zbroj bodova u 23 tvrdnje. 1., 8., 14., 19., 24. i 27. tvrdnja se ne boduju jer one služe za prikrivanje prave svrhe ispitivanja. Minimalan rezultat na skali je 0, a maksimalan 23 boda, s tim da veći broj bodova ukazuje na veću ekternalnost ispitanika. Sadržajem čestica skale nastoji se obuhvatiti što širi raspon očekivanja u vezi s odnosom posljedica vlastitog ponašanja i slučaja, sreće, interpersonalnih odnosa, političkih snaga, uspjeha u školi. Na skali ne postoji unaprijed određena norma što je internalni, a što ekternalni rezultat, već on ovisi o karakteristikama populacije koja se ispituje.

Tijekom godina korištenja RI-E skale utvrđeno je da dolazi do određenih promjena u načinu odgovaranja. Prema izvještaju Rottera (1975) izgleda da vrijednosti za skalu nisu stabilne u funkciji vremena testiranja. Naime, u američkoj populaciji zabilježen je porast eksternalnosti (1966. M=8, 1970. M=10, 1974. M=12). Retest pouzdanost kreće se od 0,49 do 0,83, a koeficijent interne konzistencije od 0,65 do 0,79 (Rotter, 1975, prema Phares, 1976). Prijevod i adaptaciju RI-E skale na hrvatski jezik, kao i provjeru njenih metrijskih karakteristika izvršio je 1981. godine Knezović te je ustanovio da skala ima zadovoljavajuću valjanost i diskriminativnost čestica, a koeficijent interne konzistencije iznosio je 0,74, što je uobičajena razina za ovu skalu. Iako je skala modificirana i razvijene su nove skale, RI-E ostaje i dalje najupotrebljavaniji mjerni instrument za ispitivanje unutrašnje naprama izvanjskome mjestu kontrole potkrepljenja na odrasloj populaciji.

4.2.3. UPITNIK RELIGIOZNOSTI

Za mjerenje religioznosti ispitanika Damir Ljubotina konstruirao je novu skalu koja se sastojala od 38 čestica. U operacionalizaciji novog upitnika uzela su se u obzir neka ranija iskustva pri mjerenju religiozne orijentacije, a najbliži teorijski koncept jest onaj Glock-a i Stark-a (1965) koji polaze od spomenutih pet dimenzija prema kojima se može razmatrati svaku religiju. Nakon preliminarnih studija provedenih na rezultatima ovog ispitivanja skala je skraćena na 24 čestice (Prilog 3), po 8 za svaku od dimenzija koje se radno mogu opisati na sljedeći način:

Dimenzija duhovnosti

Religioznost koja se odražava na duhovnom planu kroz vjerovanja i određena religiozna iskustva, te centralnost vjere u životu pojedinca. Ovaj aspekt ne mora biti vezan uz pripadnost nekoj vjerskoj zajednici, a u kontekstu Allportove dihotomije ovaj aspekt je intrinzično motiviran. Može se pretpostaviti da ovakva osoba upražnjava vjerske obrede, ali ta povezanost nije nužno visoka. Religioznost u ovom slučaju predstavlja osobni izbor i možemo ga razmatrati kao primarni aspekt vjere.

Primjer čestice za prvu dimenziju: *Ponekad osjećam prisutnost Boga ili nekog Božanskog bića*

Obredna (ritualna) dimenzija religioznosti

Religioznost koja se odražava na bihevioralnom planu kroz upražnjavanje različitih obreda propisanih od strane crkvene zajednice. Može, ali i ne mora ukazivati na integriranog vjernika. Dio obreda može se obavljati iz tradicijskih ili kulturalnih razloga. Obavljanje ovih obreda može biti motivirano intrinzično – religioznošću osobe ili naučeno odn. eksterno motivirano s ciljem da se zadovolje očekivanja drugih (roditelja, društva, poslovnih partnera ...)

Primjer čestice za drugu dimenziju: *Odlazim u crkvu*

Dimenzija utjecaja vjere na ponašanje

Ovaj aspekt odnosi se na primjenu nekih načela vjere u svakodnevnom životu i aktivnostima koje nisu vezane uz vjerske obrede. Pridržavanje načela vjere jednim dijelom određuje i ponašanje osobe, a može ukazivati na određenu netoleranciju ili isključivost spram osoba druge vjere ili nevjernika. Usvajanje određenih pravila i dogmi te njihova internalizacija i primjena u vlastitom životu predstavlja jedan od aspekata religioznog ponašanja. Teorijski ova dimenzija može biti povezana s prve dvije. Pojedinci tijekom života razvijaju određene stavove i ponašanja koji ponekad nisu u skladu s temeljnim učenjem religije.

Primjer čestice za treću dimenziju: *Ne podržavam brak s pripadnikom druge vjere*

Najmanji mogući rezultat na svakoj od subskala jest 0, a najveći 24. Čestice 17 i 21 na trećoj dimenziji boduju se u obrnutom smjeru. Teorijski raspon rezultata na ukupnom testu religioznosti iznosi 0 – 72 s time da veći rezultat ukazuje na veću religioznost ispitanika.

Metrijske karakteristike upitnika biti će opisane u obradi rezultata.

4.3. POSTUPAK

Ispitivanja su provedena grupno u okviru redovnih predavanja i vježbi na pojedinim fakultetima. Profesor je na početku predavanja ili vježbi predstavio ispitivača, objasnio da se radi o ispitivanju za diplomski rad na Odsjeku za psihologiju

Filozofskog fakulteta te zamolio studente za suradnju. Ispitivač je nakon osobnog predstavljanja podijelio upitnike te ispitanicima dao početnu uputu koja je glasila:

“Ovo ispitivanje provodi se u okviru diplomskog rada na Odsjeku za psihologiju, a istražuje se nekoliko zanimljivih, ali i značajnih aspekata ljudskog života. Ispitivanje je anonimno, a sastoji se od tri dijela, a uz svaki dio naći ćete detaljne upute. Molim Vas da na svaki upitnik odgovarate što iskrenije i samostalnije te da ne preskačete pitanja i zaokružite samo jedan od ponuđenih odgovora. U slučaju nejasnoća molimo Vas da konzultirate ispitivača”.

Ispitanici su bili dodatno motivirani da će dobiti na uvid rezultate kada budu obrađeni. Svaki ispitanik ispunjavao je tri upitnika, a na svakom od njih bila je otisnuta uputa za rješavanje. Da bi se otklonili mogući utjecaji sistematskih faktora na rezultate ispitivanja slijed upitnika bio je rotiran. Prosječno vrijeme ispunjavanja upitnika bilo je 25 minuta .

V. OBRADA REZULTATA I RASPRAVA

Obrada podataka izvršena je pomoću statističkog programa SPSS, verzija 10 na uzorku od 261 ispitanika. U obradu su uključene sljedeće varijable:

1. spol ispitanika
2. rezultat na Upitniku religioznosti i pojedinim subskalama
3. rezultat na Rosenbergovoj skali samopoštovanja
4. rezultat na Rotterovoj skali unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja
5. samoprocjena materijalnog statusa ispitanika
6. obrazovna razina roditelja

Od 193 ispitanika koji su se izjasnili kao pripadnici neke vjerske zajednice 191 pripada rimokatoličkoj crkvi, 1 grkokatoličkoj i 1 ispitanik izjasnio se kao Jehovin svjedok. 59 ispitanika ne osjeća se pripadnikom niti jedne vjerske zajednice, a 8 ispitanika nije dalo odgovor.

Izračunati su osnovni statistički pokazatelji za ukupne rezultate na skalama i subskalama korištenim u ovome ispitivanju koji su prikazani u tablici 1.

Tablica 1: Deskriptivni parametri za ispitivane varijable

	N	M	SD	TEORETSKI RASPON	OPAŽENI RASPON
RU	239	38,48	17,36	0-72	0-68
R1	255	13,19	7,06	0-24	0-24
R2	251	15,06	6,44	0-24	0-24
R3	253	10,35	5,88	0-24	0-24
LK	241	13,25	4,17	0-23	2-22
SP	260	41,28	7,06	10-50	24-50

Legenda : **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti ; **R1** – dimenzija duhovnosti ; **R2** – obredna dimenzija religioznosti ; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje ; **LK** – lokus kontrole ; **SP** – samopoštovanje

Kao što možemo vidjeti ispitanici pokazuju prosječne visoke rezultate na skali samopoštovanja što je i očekivano obzirom da se radi o zdravoj studentskoj populaciji. Što se tiče mjerenja religioznosti, možemo primjetiti da je najjače izražena obredna dimenzija religioznosti što je vjerojatno dijelom posljedica tradicionalno katoličkog odgoja prisutnog u našoj zemlji gdje su određeni crkveno obvezni obredi dio narodnih običaja, a dijelom sociokulturnih promjena u zadnjih desetak godina gdje dolazi do veće otvorenosti društva prema religiji i crkvi pa su takva ponašanja socijalno poželjna i poticana.

U primarnoj analizi podataka prikazana su i određena sociodemografska obilježja ispitanika jer je evidentirana povezanost religioznosti i različitih sociokulturnih i demografskih obilježja. U obzir je uzeta samo obrazovna razina roditelja i ispitanikova procjena materijalnog statusa njegove obitelji. Po ostalim pokazateljima koji su se pokazali važni u proučavanju religioznosti kao što su bračni status, zanimanje, školska sprema ispitanika, radni status i dob ispitanici su homogena skupina jer je ispitivanje vršeno na studentskoj populaciji.

Svakoj obrazovnoj razini roditelja pridana je numerička oznaka (od 1- nezavršena osnovna škola do 6- završen magisterij ili doktorat).

Tablica 2: Prikaz frekvencija i postotaka obrazovne razine roditelja ispitanika

	OBRAZOVANJE OCA	OBRAZOVANJE MAJKE
--	------------------------	--------------------------

	f	%	f	%
1- nezavršena osnovna škola	3	1,2	2	0,8
2- završena osnovna škola	9	3,5	17	6,5
3- završena srednja škola	101	39,1	122	46,7
4- završena viša škola	43	16,7	46	17,6
5- završen fakultet	84	32,6	65	24,9
6- završen magisterij ili doktorat	18	7,0	9	3,4
ukupno	258	100	261	100

Tablica 3: Prikaz frekvencija i postotaka ispitanikove procjene materijalnog statusa

MATERIJALNI STATUS		
	f	%
1 - nizak	2	0,8
2	20	7,8
3	144	56,3
4	80	31,3
5 - visok	10	3,9
ukupno	256	100

Iz tablice je vidljivo da većina ispitanika procjenjuje materijalni status svoje obitelji prosječnim ili malo iznad prosjeka. Mali broj ispitanika izjavljuje da im roditelji imaju nezavršenu ili završenu samo osnovnu školu dok najvećem broju ispitanika oba roditelja imaju završenu srednju školu.

Kako su varijable obrazovanje oca i obrazovanje majke u vrlo visokim korelacijama, za daljnju obradu rezultata kreirana je nova varijabla koja predstavlja prosječnu vrijednost najvišeg postignutog stupnja obrazovanja oba roditelja.

Upitnik religioznosti i njegova svojstva

Upitnik religioznosti zadovoljavajuće je homogen. Sve čestice su u korelaciji s ukupnim uratkom (korelacije se kreću u rasponu od 0,53 do 0,84) pa možemo reći da svaka pojedina čestica mjeri isto što i cijela skala. To također ukazuje da su sve čestice saturirane jednim generalnim faktorom.

U cilju provjere konstruktne valjanosti Upitnika religioznosti provedena je faktorska analiza glavnih komponenti. Iz korelacijske matrice izdvojene su tri komponente s karakterističnim korjenom većim od 1 (prema Guttman – Kaisserovom kriteriju), koje objašnjavaju 64% ukupne varijance .

Prva komponenta ima svojstvenu vrijednost od 12,16 i objašnjava 50,68% varijance . Ovakav nalaz sugerira na postojanje jednog generalnog faktora religioznosti, koji bi opravdao korištenje ukupnog rezultata na ovoj skali, kao mjere religioznosti ispitanika. Druga ekstrahirana komponenta ima karakteristični korijen 1,64 i objašnjava 6,86% varijance, a karakteristični korijen treće komponente jest 1,55 i ovaj faktor objašnjava 6,46% ukupne varijance. Unatoč ovako dobivenom rezultatu odlučili smo se za Varimax rotaciju glavnih komponenti, ne bismo li dobili rezultate koje bi mogli bolje povezati s teorijskim okvirom. Ovim postupkom dobili smo 3 faktora koje možemo psihološki interpretirati. Matrica komponenti (Prilog 4) pokazuje da se čestice 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 9 najjasnije vežu za prvi faktor koji objašnjava 26,5% varijance. Prvih osam čestica čini dimenziju duhovnosti. Čestice 13, 14, 16, 17, 20, 23 i 24 također su saturirane tim faktorom (prema kriteriju faktorskog opterećenja većeg od 0.3).

Druga komponenta objašnjava 19,7% varijance. Čestice 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 koje definiraju dimenziju utjecaja vjere na ponašanje pokazuju najveću zasićenost ovim faktorom, a čestice 4, 5, 6, 7, 9, 15, 16 također pokazuju određene saturacije istim faktorom.

Treća ekstrahirana komponenta objašnjava 17,8% varijance . Čestice koje su najviše saturirane ovim faktorom su čestice obredne dimenzije religioznosti : 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, te čestice 3 i 23 .

Međutim, i nakon Varimax rotacije ostale su neke čestice koje narušavaju jednostavnu strukturu. To su najviše čestice :

9 – *Redovito odlazim u crkvu (hram Božji),*

16 – *Moju djecu odgajat ću u duhu moje religije,*

23 – *Mlade bi trebalo odgajati u duhu vjere* koje su saturirane sa sva tri faktora, a zapravo mogu biti odraz i stvarnog religioznog vjerovanja koje motivira određeno ponašanje i ponašanja koje je posljedica katoličke tradicije stoga nije nelogično da se vežu za više faktora. Dobiveni rezultati upućuju na to da bi određene čestice trebalo

preformulirati kako bi postale određenije te da bi se postigle jasnije povezanosti s pojedinim faktorom.

Iz matrice faktorske strukture (Prilog 4) moglo bi se pretpostaviti da postoji osnova za sagledavanje svake od dimenzija religioznosti posebno te ćemo stoga za svaku od subskala posebno ispitati odnose s ostalim ispitivanim varijablama.

Pouzdanost skala

U svrhu provjere pouzdanosti pojedinih varijabli izračunati su Cronbachovi alpha koeficijenti pouzdanosti koji iznose: $\alpha(RU) = 0,95$, $\alpha(R1) = 0,95$, $\alpha(R2) = 0,90$, $\alpha(R3) = 0,87$, $\alpha(LK) = 0,75$ i $\alpha(SP) = 0,83$. Vidimo da korišteni instrumenti imaju dosta visoku pouzdanost, osim Rotterove skale unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja. Sličan koeficijent pouzdanosti za ovu skalu dobio je i Knezović (1981) - $\alpha = 0,74$, koji se nalazi oko donje granice prihvatljivosti no ovako niska pouzdanost u kontekstu Rotterove teorije doseže uobičajenu razinu (Rotter, 1966; Phares, 1978, prema Knezović, 1981).

Dobiveni visoki koeficijenti pouzdanosti indiciraju da svaka pojedina čestica određene skale mjeri isti hipotetski konstrukt kao i cijela skala.

Normaliteti distribucija

Kako bi se u daljnjim analizama mogli primjeniti parametrijski statistički postupci potrebno je provjeriti da li su rezultati na skalama normalno distribuirani. U tu svrhu korišten je Kolmogorov – Smirnov test normaliteta distribucije i to posebno za uzorak muških i ženskih ispitanika.

Tablica 3: Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa za ispitivane varijable za uzorak muških i ženskih ispitanika.

		RU	R1	R2	R3	LK	SP
M	K-S z	0,800	0,918	1,408	0,748	0,863	1,076
	p	0,544	0,368	0,038	0,630	0,446	0,197
Ž	K-S z	1,019	1,918	1,444	0,913	0,959	1,260
	p	0,250	0,001	0,031	0,375	0,317	0,084

Legenda: **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti; **R1** – dimenzija duhovnosti; **R2** – obredna dimenzija religioznosti; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje; **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje

Pokazalo se da su rezultati na Rotterovoj skali unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja, skali za ispitivanje dimenzije utjecaja vjere na ponašanje, ukupnoj religioznosti te Rosenbergovoj skali samopoštovanja normalno distribuirani na oba uzorka dok se distribucije rezultata na subskalama za ispitivanje ritualne dimenzije religioznosti statistički značajno razlikuju od normalne i kod muških i kod ženskih ispitanika. Distribucija rezultata dimenzije duhovnosti odstupa od normalne distribucije samo na uzorku ženskih ispitanika. No, navedene distribucije, koje pokazuju statistički značajno odstupanje od normalne i dalje su simetrične pa se smatra da je opravdano koristiti parametrijske postupke u daljnjoj obradi rezultata.

Spolne razlike na ispitivanim varijablama

Kako bi se provjerilo da li se rezultati muških i ženskih ispitanika statistički značajno razlikuju proveden je t-test na svim varijablama. Rezultati su prikazani u tablici 4.

Tablica 4: Aritmetičke sredine, standardne devijacije te rezultati t-testa za testirane spolne razlike na pojedinim varijablama

	SVI (N=261)		M (N= 106)		Ž (N= 255)		t- test		
	M	SD	M	SD	M	SD	t	df	p
RU	38,48	17,36	38,58	18,01	38,42	16,94	,068	237	,946
R1	13,19	7,06	12,44	7,47	13,69	6,74	-1,401	253	,162
R2	15,06	6,44	15,13	6,63	15,01	6,33	,138	249	,891
R3	10,35	5,88	10,65	5,83	10,14	5,93	,673	251	,502
LK	13,25	4,17	11,64	3,84	14,36	4,03	-5,232	239	,000
SP	41,28	7,06	41,45	5,66	41,16	6,43	,384	258	,701

Legenda: **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti; **R1** – dimenzija duhovnosti; **R2** – obredna dimenzija religioznosti; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje; **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje

Spolnih razlika na varijablama religioznosti i samopoštovanja nije bilo no pokazalo se da se muški i ženski ispitanici statistički značajno razlikuju u varijabli lokusa kontrole. Ispitanice postižu više rezultate na Skali unutrašnjeg naprama vanjskom mjestu kontrole potkrepljenja što znači da su eksternalnije od muških ispitanika. Većina istraživanja razlika lokusa kontrole muških i ženskih ispitanika uglavnom ne pokazuje razlike u prosječnom vrijednostima i faktorskim strukturama između spolova, no novija istraživanja lokusa kontrole ukazuju na veću eksternalnost žena (prema Strickland & Haley, 1980). Razlike su izraženije kada se od ispitanika traži da odgovaraju prema stereotipnim spolnim ulogama. Nowicki (prema Strickland & Haley, 1980) je tražio studente da ispune Rotterovu skalu kao da su "super muškarci" i "super žene". Rezultati pokazuju da su odgovori i muških i ženskih ispitanika koji su se prezentirali kao ekstremno ženstveni bili ekstremno eksternalni dok su odgovori ispitanika koji su odgovarali na skali kao ekstremno muževni bili ekstremno internalni. Iste nalaze potvrdio je Hochreich (1975, prema Strickland & Haley, 1980). Autori zaključuju da postoje jasni stereotipi spolnih uloga za uvjerenje o mjestu kontrole potkrepljenja.

Dobivene razlike u varijabli lokusa kontrole mogle bi se objasniti različitim odgojem dječaka i djevojčica. Ženska djeca uglavnom su odgajana na način da budu poslušna i odgovorna dok se mušku djecu tretira tako da pokazuju nezavisnost i oslanjaju se na sebe što su Barry, Bacon & Child (1957, prema Argyle & Beit-Hallahami, 1975) i potvrdili u kroskulturalnom istraživanju spolnih razlika u socijalizaciji. Već od malih nogu djevojčice su naučene da sebe i svoje postupke evaluiraju na temelju sudova osoba iz svoje okoline o njihovom ponašanju i uspoređivanja s drugima dok su dječaci naučeni da je mjesto spoznavanja sebe u njima samima, a svoje uspjehe i neuspjehe procjenjuju na temelju ishoda vlastitih akcija. Osim toga utvrđeno je da su majke internalnih osoba "gurale svoju djecu prema nezavisnosti, rjeđe nagrađivala zavisnost i pokazivale manje intenzivnu uključenost i kontakt sa svojom djecom" (Crandall, 1973, prema Lefcourt, 1976). Ovakav način, u našem društvu, karakterističan je za odgoj muške djece iz čega se može pretpostaviti da će dječaci razviti internalniji lokus kontrole od djevojčica.

Razina samopoštovanja kod muških i ženskih ispitanika gotovo je identična što potvrđuje hipotezu da se muški i ženski ispitanici ne razlikuju u globalnom

samopoštovanju koje mjeri korištena skala. Ovi nalazi slažu se s rezultatima istraživanja Wadea i suradnika (1989, prema Lacković- Grgin, 1994) koji pokazuju da između ženskih i muških ispitanika ne postoji statistički značajna razlika u razini globalnog samopoštovanja, već postoje neke razlike u specifičnim dimenzijama samopoštovanja koje su u interakciji s dobi i spolom ispitanika. Rezultati ispitivanja povezanosti spola i samopoštovanja nisu konzistentni, a ovise o faktorskoj strukturi korištenog mjernog instrumenta i dobi ispitanika. Tako neka istraživanja pokazuju niže samopoštovanje kod adolescentica (Chubb & Fertman, 1997), ali pokazale su se razlike i u drugom smjeru. Lacković – Grgin (1988) u istraživanju na adolescentima različitih dobnih skupina dobiva da je samopoštovanje veće kod ženskih ispitanika u svim skupinama.

Prema rezultatima različitih istraživanja religioznog ponašanja i vjerovanja očekivala se razlika između muškaraca i žena na svakoj od dimenzija religioznosti kao i na ukupnom rezultatu jer se pokazalo da su žene religioznije od muškaraca po svim kriterijima. Žene pokazuju veći interes za religiju (Yinger, 1970; Sasaki, 1979; Lenski, 1953), češće odlaze u crkvu (Batson, Scoenrade & Ventis, 1993; Cornwall, 1989; Moberg, 1962, prema Miller & Hoffman, 1995), češće se mole, imaju više religioznog iskustva (npr. osjećaji prisutnosti Boga) (Back & Bourque, 1970, prema Argyle & Beit-Hallahmi, 1975), redovito čitaju Bibliju (Davis & Smith, 1991, prema Miller & Hoffman, 1995), više slijede vjerske upute, više se angažiraju u svakodnevnoj molitvi, više prate vjerske medije, više preuzimaju na sebe vjersko odgajanje djece (prema Smith, 1999), a u istraživanjima religiozne orijentacije ustanovljeno je da žene postižu više rezultate na skali intinzične religiozne orijentacije (Thompson, 1974, Strickland & Schaffer, 1971; Strickland & Weddell, 1972, prema Donahue, 1985). Uzorci većine gore navedenih istraživanja sastojali su se uglavnom od američkih studenata gdje postoji veliki broj različitih vjeroispovijesti dok je Hrvatska tradicionalno katolička zemlja u kojoj čak i nereligiozni ispitanici ispoljavaju određena religiozna ponašanja koja su u skladu s "katoličkom tradicijom" i običajima. Istraživanja u okviru diplomskih radova na Odsjeku za psihologiju također nisu ustanovila razlike između muškaraca i žena (Dragun, 2001; Vac, 1999; Medak, 2001; Soršak, 2000) što se objašnjavalo kulturalnom specifičnošću populacije.

Korelacije između ispitivanih varijabli

Kako bi utvrdili postoji li povezanost između različitih dimenzija religioznosti, lokusa kontrole i samopoštovanja izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. Ovdje smo ujedno utvrdili i korelacije između pojedinih dimenzija religioznosti i ukupne religioznosti.

Tablica 5: Prikaz koeficijenata korelacije između navedenih varijabli za cijeli uzorak ispitanika

SVI	RU	R1	R2	R3	LK	SP
RU	1	0,91**	0,90**	0,88**	0,15*	-0,06
R1		1	0,73**	0,70**	0,19**	-0,08
R2			1	0,69**	0,12	-0,07
R3				1	0,08	-0,06
LK					1	-0,22**
SP						1

Legenda: **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti; **R1** – dimenzija duhovnosti; **R2** – obredna dimenzija religioznosti; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje; **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje; ** - $P < 0,01$; * - $p < 0,05$

Subskale Upitnika religioznosti nalaze se u visokim međusobnim korelacijama što ukazuje na postojanje generalnog faktora religioznosti. Ovako visoka korelacija znači da osoba koja ima visoki rezultat na jednoj od skala općenito postiže visoki rezultat i na ostalim skalama. Korelacija između dimenzije duhovnosti i ritualne dimenzije ukazuje na očitu povezanost između religioznog vjerovanja i upražnjavanja obreda i ceremonija vezanih uz određenu vjersku zajednicu, u našem slučaju rimokatoličku crkvu. Očekuje se da će osobe koje imaju veći stupanj religioznog iskustva te im vjera predstavlja važan aspekt života osjećati potrebu za vršenjem određenog religioznog ponašanja kao što su odlazak u crkvu i molitva. S druge strane, religiozne osobe ne moraju poštivati crkvena pravila o obavljanju određenih aktivnosti. No, isto tako religijski obredi propisani od strane crkvene zajednice ne moraju nužno biti motivirani stvarnom religioznošću osobe nego mogu biti prakticirani isključivo kao dio naše kulture i tradicije te su posljedica odgoja, kao što su slavljenje Božića i Uskrsa. U većoj mjeri iznenađuje visoka povezanost dimenzije duhovnosti s dimenzijom utjecaja vjere na ponašanje. U našem slučaju moglo bi se reći da su određena načela

vjere ukorporirana u stavove i ponašanja religioznih ispitanika što može ukazivati na određenu netolerantnost spram osoba druge vjere i potrebu za većim utjecajem crkve u našem društvu. Ovakvi rezultati možda su posljedica društvenih promjena u Hrvatskoj gdje je u zadnjih desetak godina došlo do povratka tradicionalne, običajne religioznosti koja nije lišena i manifestne sociokulturne i nacionalno-političke identifikacije. Korelacije između navedenih dimenzija visoke su i značajne čime bi se u daljnjim analizama mogao opravdano koristiti ukupan rezultat na Upitniku religioznosti. No, u prilog analiziranju svake pojedine dimenzije religioznosti idu utvrđene različite povezanosti ovih subskala s ispitivanim varijablama kod muških i ženskih ispitanika.

Vrijednost koeficijenta korelacije ($r = -0,22$, $p < 0,01$) iako je niska, pokazuje da postoji određeni stupanj povezanosti između rezultata na RI-E skali i skali samopoštovanja. Rezultati su u skladu s dosadašnjim nalazima gdje je nađeno da osobe više razine samopoštovanja imaju internalniji lokus kontrole (prema Lacković-Grgin, 1994). U većini istraživanja općenito se pokazuje da su internalno orijentirani pojedinci uspješniji u rješavanju životnih problema, bolje prilagođeni i općenito zadovoljniji životom od eksternalnih. Poput internalnosti – eksternalnosti, slične relacije s prilagodbom i uspješnošću u životu ima i samopoštovanje. Ispitanici koji postižu niže rezultate na skali samopoštovanja imaju u prosjeku izraženiji eksternalni lokus kontrole, a to bi moglo sugerirati da će osobe s negativnijim pojmom o sebi imati vjerojatno slične probleme prilagodbe kao i osobe eksternalne orijentacije. Kod eksternalnih ljudi registrirana je veća sklonost konformiranju, više srdžbe, manja uspješnost u situacijama rješavanja problema i sl. Suprotno njima internalniji pojedinci efikasniji su u kognitivnom procesiranju, bolje uče, aktivnije i superiornije koriste informacije, više su motivirani za uspjehom u situacijama koje traže sposobnost i samopouzdanje. Dakle, može se pretpostaviti da će osobe koje imaju višu razinu samopoštovanja, ishode svojih akcija češće pripisivati svojim vlastitim sposobnostima, dok će osobe koje sebe doživljavaju na manje pozitivan način pokazivati eksternalniju orijentaciju pri interpretiranju uspjeha ili neuspjeha koji slijedi njihovu vlastitu akciju.

Utvrđeni su i vrlo niski, ali statistički značajni koeficijenti korelacije između lokusa kontrole i subskale koja ispituje dimenziju duhovnosti ($r = 0,19$, $p < 0,01$) i ukupnog

rezultata na Skali religioznosti ($r = 0,15$, $p < 0,05$). Dobiveni rezultati sugeriraju da eksternalniji ispitanici postižu više rezultate na dimenziji duhovnosti i ukupnoj mjeri religioznosti. Obzirom na rezultate ranijih istraživanja očekivala se povezanost u suprotnom smjeru. Naime, prijašnji nalazi upućuju na povezanost intrinzične religiozne orijentacije s internalnim lokusom kontrole (Kahoe, 1974; Strickland & Schaffer, 1971; Morris & Hood, 1981; prema Donahue, 1985). Kako subskala duhovnosti u testu religioznosti mjeri intenzitet, važnost i centralnost vjere u životu pojedinca može se reći da je, u kontekstu Allportove dihotomije, ovaj aspekt intrinzično motiviran te bismo u našem slučaju mogli očekivati sličnu povezanost između ove dvije varijable. Isto tako, utvrđeno je da osobe koje su više uključene u religijske aktivnosti te pokazuju snažnija religijska uvjerenja smatraju da imaju više kontrole nad onim što im se događa (prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985). U našem slučaju, dobiveni rezultati mogli bi upućivati na to da osobe koje postižu više rezultate na ukupnoj religioznosti kao i na dimenziji duhovnosti osjećaju da ih Bog primjećuje, vodi o njima računa i da je čitav njihov život u Božjim rukama. Svoj život vide kao dio Božjeg plana u kojem je sve unaprijed određeno i sve što im se dešava jest "Božja volja", sreća ili sudbina. Takav stav može dovesti do toga da osobe smatraju da za bilo kakav ishod vlastitog ponašanja nisu oni zaslužni, već Bog te da oni sami ne mogu ništa promijeniti. U nekim situacijama, kao što je gubitak bliske osobe vjera u "Božju volju" i unaprijed predodređenu sudbinu pokazala se kao dobar način suočavanja sa stresom.

S druge strane, nije nađena povezanost između obredne dimenzije religioznosti ($r = 0,12$, $p > 0,05$) i dimenzije utjecaja vjere na ponašanje ($r = 0,08$, $p > 0,05$) s varijablom lokusa kontrole. Ovakav nalaz možda je posljedica toga što obavljanje religioznih obreda nije nužno povezano s religijskim vjerovanjima. Već smo napomenuli da je možda u hrvatskoj populaciji upražnjavanje različitih obreda propisanih od strane vjerske zajednice u velikoj mjeri povezano je s odgojem i tradicijom te ne vodi pripisivanju posljedica vlastitog ponašanja Božjim odlukama.

Nulte korelacije dobivene su između svih dimenzija religioznosti te ukupnog rezultata na Upitniku religioznosti i skale samopoštovanja. Raniji nalazi sugeriraju da religijska vjerovanja i stavovi te pohađanje religijskih aktivnosti utječu na višu razinu samopoštovanja i općenito veće zadovoljstvo životom (prema Pradhan, 2001). U

našem ispitivanju ovakvi rezultati nisu potvrđeni što je možda posljedica prigodnog uzorka studenata koji sami po sebi predstavljaju populaciju osoba s visokom razinom globalnog samopoštovanja.

Kako se pokazalo da postoji statistički značajna razlika između muških i ženskih ispitanika u varijabli lokus kontrole, smatramo da je potrebno ispitati povezanost ispitanih varijabli odvojeno za muški i ženski poduzorak. Pearsonovi koeficijenti korelacije prikazani su u tablici 6.

Tablica 6: Prikaz koeficijenata korelacije među ispitivanim varijablama posebno za muške i ženske ispitanike

MUŠKI	RU	R1	R2	R3	LK	SP
RU	1	0,93**	0,91**	0,91**	0,05	0,02
R1		1	0,75**	0,76**	0,03	0,05
R2			1	0,75**	-0,01	-0,03
R3				1	0,01	-0,04
LK					1	-0,13
SP						1
ŽENSKI	RU	R1	R2	R3	LK	SP
RU	1	0,91**	0,89**	0,86**	0,22*	-0,11
R1		1	0,72**	0,68**	0,27**	-0,17*
R2			1	0,65**	0,22*	-0,09
R3				1	0,15	-0,07
LK					1	-0,27**
SP						1

Legenda: **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti; **R1** – dimenzija duhovnosti; **R2** – obredna dimenzija religioznosti; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje; **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje; ** - $P < 0,01$; * - $P < 0,05$

Kada se rezultati muških i ženskih ispitanika u uzorku analiziraju posebno, može se primjetiti da kod muških ispitanika nije nađena statistički značajna povezanost između lokusa kontrole i samopoštovanja niti s jednom od dimenzija religioznosti kao niti s ukupnim rezultatom. Može se pretpostaviti da se muški ispitanici najviše oslanjaju na svoje ambicije i sposobnosti te ne smatraju potrebnim okretanje nekoj višoj sili kako bi ostvarili vlastite ciljeve. Isto tako, statistički značajna povezanost između varijable lokusa kontrole i razine samopoštovanja nađena na cijelom uzorku, kod muških ispitanika nije se pokazala značajna ($r = -0,13$, $p > 0,05$). Interpretiranje rezultata lokusa kontrole u velikoj je mjeri povezano sa značenjem eksternalnosti na toj skali, jer se pokazalo da u grupi eksternalnih postoji značajno veći varijabilitet u usporedbi s internalnom grupom. Tako možemo razlikovati kongruentne i defenzivno eksternalne osobe (Phares, 1978). Kongruentni eksternalni bi bili oni koji pružaju klasičnu sliku pasivnosti tj. oni verbaliziraju eksternalna očekivanja i eksternalno se ponašaju. Defenzivno eksternalni su više orijentirani postignuću no doživljeni neuspjeh pripisuju vanjskim faktorima i na taj način pokušavaju izbjeći odgovornost za neuspjeh. Defenzivna eksternalna orijentacija češća je kod muškaraca nego kod žena. To se objašnjava diferencijalnim efektima socijalizacije na žene i muškarce jer od muškaraca se traži da budu uspješni, uporni, aktivni i sl. pa u situacijama neuspjeha eksternalno izjašnjavanje ima obrambenu funkciju očuvanja samopoštovanja, ugleda i kompetentnosti. Vjerojatno se u našem uzorku muških ispitanika nalazi određeni broj defenzivno eksternalnih što bi moglo uzrokovati nejavljivanje statistički značajne negativne povezanosti između skale samopoštovanja i lokusa kontrole. Kongruentno i defenzivno eksternalna orijentacija razlikuju se prema spremnosti da se poduzme akcija, postignuću, prema povjerenju u druge ljude, prema mišljenju o sebi samima, atribuciji odgovornosti za doživljeni uspjeh ili neuspjeh. Na osnovu dobivenih rezultata možda bismo mogli reći da su žene u našem uzorku kongruentno eksternalne.

Čini se da značajnim međusobnim korelacijama varijabli u zajedničkom uzorku uglavnom doprinosi poduzorak ženskih ispitanika.

Koeficijent korelacije od $r = -0,27$ pokazuje da postoji statistički značajna ($p < 0,01$) povezanost između samopoštovanja i lokusa kontrole na uzorku žena.

Znači, od muškaraca se očekuje da budu dominantni, superiorni, efikasni, energični, kompetitivni, a žene se promatraju kao submisivne, pasivne, ovisne o drugima, senzibilne i sl. Već smo spomenuli da se djevojčice u toku socijalizacije uče da pojam o sebi, svoje samopoštovanje, percepciju mogućnosti kontrole životnih događaja te samoefikasnosti i kompetentnosti u većoj mjeri izgrađuju na načinu na koji su viđeni od značajnih drugih iz svoje okoline. Serija istraživanja Dwecka i suradnika (prema Mccoby, 1980) pokazuje da je fenomen "naučene bespomoćnosti" izraženiji kod djevojčica nego kod dječaka. Za eksternalne ljude karakterističan je osjećaj bespomoćnosti, a sve ono što im se događa pripisuju sreći, sudbini, Bogu ili utjecajnim drugima. Percepcija sebe djelomično ovisi o primarnoj mogućnosti djelovanja na okolinu, jer ljudi sebe vrednuju u okvirima svojih sposobnosti kontroliranja događaja. Može se pretpostaviti da će ženske osobe koje percipiraju da nemaju kontrolu nad svojim životom pokazivati manju upornost i motivaciju za poduzimanjem neke akcije, a samim time imati će i negativnije viđenje sebe te manju uvjerenost u svoje sposobnosti što rezultira nižom razinom globalnog samopoštovanja.

Ustanovljene su niske, ali statistički značajne pozitivne povezanosti između varijable lokusa kontrole i dimenzija duhovnosti ($r=0,27$, $p<0,01$) i obrednog ponašanja ($r=0,22$, $p<0,05$) te ukupnog rezultata ($r=0,22$, $p<0,05$) na Upitniku religioznosti u uzorku žena iz čega se može pretpostaviti da žene u većoj mjeri pri objašnjenju ishoda vlastitog ponašanja koriste eksternalne faktore koje percipiraju van njihove osobne kontrole, a jedno od mogućih objašnjenja njihovih uspjeha i neuspjeha jest Božji utjecaj.

Koeficijent korelacije od $r= - 0,17$ ($p<0,05$) upućuje da postoji slaba, ali statistički značajna negativna povezanost između rezultata ženskih ispitanica na dimenziji duhovnosti i rezultata na skali samopoštovanja. Ovakvi rezultati nisu u skladu s očekivanjem da posjedovanje religioznog vjerovanja i iskustva povećava razinu samopoštovanja osobe (prema Spilka, Hood & Gorsuch, 1985). No, kako su i samopoštovanje i dimenzija duhovnosti povezani s lokusom kontrole izračunali smo parcijalnu korelaciju između ovih varijabli. Kada se kontrolira utjecaj lokusa kontrole dobiva se nulta korelacija između samopoštovanja i dimenzije duhovnosti ($r= -0,04$, $p>0,05$).

Može se primjetiti da su svi statistički značajni koeficijenti korelacije koji su dobiveni između ispitivanih varijabli vrlo niski te ih iz tog razloga o dobivenoj povezanosti između pojedinih varijabli treba govoriti s oprezom.

Doprinos ispitivanih varijabli objašnjenju dimenzija religioznosti

Za daljnju statističku obradu u okviru problema primjenjene su kompletne regresijske analize posebno za muški i ženski poduzorak ispitanika. Prediktorske varijable bile su: uradak na RI- E skali, uradak na Rosenbergovoj skali samopoštovanja, ispitanikova procjena materijalnog statusa obitelji i obrazovna razina roditelja. Kriteriji su bile tri subskale Upitnika religioznosti. Kako bi potpunije objasnili doprinos pojedinih varijabli objašnjenju određenih subskala religioznosti prikazani su i rezultati provedenih stupnjevitih regresijskih analiza unatrag.

Tablica 7: Rezultati kompletnih regresijskih analiza za kriterijsku varijablu dimenzija duhovnosti za uzorak muških i ženskih ispitanika

muškarci	β	t	p	žene	β	t	p
LK	-,019	-,176	,861	LK	,253	2,930	,004
SP	,051	,431	,668	SP	-,059	-,676	,500
MS	,160	1,322	,190	MS	-,106	-1,207	,230
OR	-,255	-2,225	,029	OR	-,048	-,558	,578
R	R²	F	P	R	R²	F	P
,249	,019	1,443	,227	,321	,075	3,755	,006

Legenda: **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje; **OR** – obrazovna razina roditelja; **MS** – materijalni status; **R²** – u tablici se nalaze korigirane vrijednosti R²

Nakon provedenih stupnjevitih regresijskih analiza unatrag rezultati su sljedeći:

muškarci	β	t	p	R	R²	F	P
-----------------	---------------------------	----------	----------	----------	----------------------	----------	----------

OR	-,177	-1,70	,092	,177	,020	2,898	,092
žene	β	t	p	R	R²	F	P
LK	,287	3,467	,001	,287	,075	12,019	,001

U tablici su prikazani zadnji stupnjevi provedenih regresijskih analiza unatrag

Iz tablice je vidljivo da se niti jedan prediktor dimenzije duhovnosti nije pokazao značajnim na uzorku muških ispitanika što znači da niti jedna od ispitivanih varijabli nema značajan doprinos u objašnjenju rezultata na ovoj subskali. Lokus kontrole pokazao se jedinim značajnim prediktorom dimenzije duhovnosti kod ženskih ispitanika. Vjerovanje u vanjsko mjesto kontrole potkrepljenja utječe na više rezultate na skali za ispitivanje dimenzije duhovnosti. Navedena prediktorska varijabla objašnjava 7,5% ukupne varijance kriterijske varijable.

Tablica 8: Rezultati kompletnih regresijskih analiza za kriterijsku varijablu obredna dimenzija religioznosti za uzorak muških i ženskih ispitanika

muškarci	β	t	p	žene	β	t	p
LK	-,106	-,969	,335	LK	,230	2,576	,011
SP	-,065	-,552	,582	SP	-,044	-,483	,630
MS	,089	,745	,458	MS	,021	,229	,819
OR	-,237	-2,091	,040	OR	-,086	-,975	,331
R	R²	F	P	R	R²	F	p
,254	,021	1,479	,216	,257	,037	2,257	,067

Legenda: **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje; **OR** – obrazovna razina roditelja; **MS** – materijalni status; **R²**– u tablici se nalaze korigirane vrijednosti R²

Provedene stupnjevite regresijske analize unatrag pokazuju sljedeće:

muškarci	β	t	p	R	R²	F	P
OR	-,209	-2,02	,047	,209	,033	4,064	,047

žene	β	t	p	R	R ²	F	P
LK	,240	2,832	,005	,240	,050	8,020	,005

U tablici su prikazani zadnji stupnjevi provedenih regresijskih analiza unatrag

Iz rezultata regresijske analize za kriterijsku varijablu obredne dimenzije religioznosti vidimo da se kod muških ispitanika kao jedini statistički značajan prediktor pokazala varijabla obrazovanje roditelja koji objašnjava 3,3% varijance kriterija. Niže obrazovanje roditelja povezano je s učestalijim prakticiranjem religioznih aktivnosti. Na uzorku žena značajan doprinos u objašnjenju rezultata na skali koja mjeri obrednu dimenziju religioznosti ima varijabla lokus kontrole. Ovaj prediktor objašnjava 5% ukupne varijance obredne dimenzije religioznosti. Eksternalan lokus kontrole utječe i na češće upražnjavanje vjerskih obreda propisanih od strane vjerske zajednice kod ženskih ispitanika.

Tablica 9: Rezultati kompletnih regresijskih analiza za kriterijsku varijablu dimenzija utjecaja vjere na ponašanje za uzorak muških i ženskih ispitanika

muškarci	β	t	p	žene	β	t	p
LK	-,063	-,589	,557	LK	,134	1,479	,142
SP	-,055	-,466	,642	SP	-,003	-,034	,973
MS	,089	,742	,460	MS	-,045	-,488	,627
OR	-,199	-1,738	,086	OR	,047	,518	,605
R	R ²	F	P	R	R ²	F	P
,205	,042	,979	,423	,150	-,008	,740	,567

Legenda: **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje; **OR** – obrazovna razina roditelja; **MS** – materijalni status; **R²** – u tablici se nalaze korigirane vrijednosti R²

Provedene regresijske analize pokazuju da na uzorku muških i na uzorku ženskih ispitanika niti jedna od korištenih prediktorskih varijabli ne pokazuje statistički značajan doprinos u objašnjenju rezultata na subskali koja mjeri dimenziju utjecaja vjere na ponašanje.

Obrazovna razina oba roditelja pokazala se značajnim prediktorom za varijablu obredne dimenzije religioznosti kod muških ispitanika. Dosadašnja istraživanja nisu ispitivala značajnosti različitih varijabli u predikciji mjera religioznosti ovisno o spolu ispitanika. No, općeniti nalazi pokazuju značajne razlike u intenzitetu religioznosti obzirom na školsku spremu roditelja. U pravilu, religioznije su osobe čiji su roditelji nižeg stupnja obrazovanja, a najmanje religiozne i nereligiozne su osobe čiji su roditelji s fakultetskom naobrazbom (Marinović Jerolimov, 2000). Hunsberger & Brown (1984, prema Vac, 1999) utvrdili su da velika većina ispitanika rimokatoličke ispovjesti navodi da su roditelji imali najveći utjecaj na razvoj njihove vjere te da ispitanici čijim roditeljima je vjera bila bitna i sami kasnije smatraju vjeru i religiozne obrede važnima. Isti autori utvrdili su i da je veća vjerojatnost da će djeca zanemariti vjeru ukoliko ona njihovim roditeljima nije bila bitna. Boos-Nünig & Golomb (1974, prema Vac, 1999) su ustanovili da oni ispitanici, u čijem domu je vjera bila naglašena, i sami kasnije preuzimaju religiozne obrasce ponašanja koje prakticiraju i u odrasloj dobi. Možemo pretpostaviti da roditelji ispitanika koji imaju višu razinu obrazovanja i sami pokazuju manje obrednog ponašanja stoga je manja vjerojatnost da će njihova djeca sama razviti takve oblike ponašanja. Možemo zaključiti da se s rastom postignute razine školske spreme roditelja muških ispitanika smanjuje količina upražnjavanja religijske prakse koja se odnosi na prenošenje tradicionalnih oblika religioznosti u obitelji ispitanika – krštenje svoje djece i njihov vjerski odgoj, posvećivanje doma, odlasci u crkvu te slavljenje većih crkvenih blagdana.

Stupanj obrazovanja roditelja nije se pokazao značajnim prediktorom niti jedne od dimenzija religioznosti na uzorku žena što znači da na osnovu školske spreme roditelja ne možemo predviđati intenzitet religijskog vjerovanja, stupanj poštivanja religioznih obreda propisanih od strane vjerske zajednice niti kako će vjera utjecati na stavove i ponašanja ženskih ispitanica u svakodnevnom životu.

Utvrđeno je da se na osnovu uvjerenja u mjesto kontrole potkrepljenja može predviđati važnost vjere i intenzitet religioznog vjerovanja te čestina upražnjavanja religioznih obreda kod žena u našem uzorku. Ispitanice koje smatraju da ne mogu kontrolirati ono što im se u životu događa traže odgovor u vanjskim faktorima. Iz toga proizlazi da bi odgovornost i za pozitivne i negativne životne okolnosti one češće

mogle pripisivati Bogu te stoga pridaju više važnosti vjeri, njihovo religiozno uvjerenje je snažnije i u skladu s time iskazuju i veću količinu ponašanja koja nalaže njihova vjerska zajednica. Ova ponašanja mogu biti motivirana traženjem pomoći i podrške Boga u svakodnevnim životnim situacijama jer misle da one same ne mogu ništa učiniti.

Materijalni status nije se pokazao značajnim prediktorom niti jedne od dimenzija religioznosti i kod muških i kod ženskih ispitanika što je u skladu s nekim istraživanjima (Marinović Jerolimov, 2000). Istraživanja povezanost religioznosti i materijalnog statusa ne daju jednoznačan odgovor na pitanje odnosa ove dvije varijable. U istraživanjima na američkoj populaciji utvrđena je manja vjerojatnost da su osobe nižeg materijalnog statusa pripadnici vjerskih organizacija, a oni koji jesu pokazuju tradicionalnija religijska vjerovanja i više se emocionalno angažiraju u svojoj vjeri (Demerath, 1965; Lynd & Lynd, 1929). Osobe prosječnog i iznadprosječnog materijalnog statusa pokazuju liberalnija religijska vjerovanja (Demerath, 1965) te rjeđe izvještavaju o doživljenim mističnim iskustvima (Back & Borque, 1970). Koristeći mjeru religijskih stavova Almquist (1966) je našao da je materijalni status dobar prediktor religioznosti. Osobe niskog materijalnog statusa postizale su više rezultate od grupa ispitanika prosječnih i iznadprosječnih primanja. U Velikoj Britaniji religijska vjerovanja pozitivno su povezana s materijalnim statusom, a osobe nižeg statusa manje su konzervativne u svojim vjerovanjima (sve prema Argile & Beit-Hallahmi, 1975). U našem ispitivanju većina ispitanika procjenjuje materijalni status svoje obitelji prosječnim što je moglo biti uzrok nejavljanja povezanosti s dimenzijama religioznosti.

Niti jedan od korištenih prediktora nije pokazao značajan doprinos objašnjenju rezultata na dimenziji utjecaja vjere na ponašanje i kod muških i kod ženskih ispitanika. Ova dimenzija predstavlja utjecaj i očitovanje religioznosti u svakidašnjem življenju i ponašanju. Upravo taj bitni element nije nikako ili je nedovoljno uziman u obzir kod brojnih skala i studija. U literaturi nisu nađeni nikakvi podaci koje su to varijable koje utječu na predikciju kakav će biti odnos čovjeka prema svijetu i životu koji proizlazi iz religijskog vjerovanja. Stoga naglašavamo potrebu usmjeravanja budućih istraživanja ka objašnjenju ovog oblika religioznosti.

* * *

Iako nije dio problema smatrali smo zanimljivim analizirati razmišljanja ispitanika na pitanje *Što je za Vas osobno Bog ?*. Dobiveni su različiti odgovori koji su grupirani u šest kategorija:

- 1 – odgovori koji se odnose na shvaćanje Boga kao stvoritelja, iskona, vrhovnoga bića, oca svih ljudi, svemogućeg zakonodavca svijeta i života
- 2 – Bog se doživljava kao ljubav, istina, kao utjeha i nada, izvor snage, spas, orijentacija i put u životu, prijatelj, onaj koji čuva i prati te daje smisao životu
- 3 – Bog je shvaćen kao vrhovno dobro, sudac, savjest, moralni oslonac, onaj koji svima sudi pravedno prema zaslugama, potiče na činjenje dobrog
- 4 – doživljavanje Boga kao sveprisutne energije, sile prirode i svemira, druge razine postojanja, sile koja povezuje početak i kraj, vječne energije koja sve pokreće
- 5 – odgovori ne znam, ne razmišljam o tome ili bez odgovora
- 6 – ateistički odgovori "ne vjerujem" ili oni u kojima se Bog smatra oblikom kontroliranja mase, objašnjenjem za neobjašnjivi splet okolnosti, iluzijom i izmišljotinom utemeljenom na neznanju ili posljedicom tradicije

Tablica 10: Prikaz frekvencija i postotaka pojedine grupe odgovora

ODGOVOR	f	%
1- stvoritelj, otac, iskon	9	16,1
2- nada, utjeha, ljubav	59	22,6
3- savjest, sudac, Dobro	23	8,8
4- energija, sila prirode	22	8,4
5- ne znam, bez odgovora	91	34,9
6- ne vjerujem u Boga	24	9,2
N=261	261	100

Jednostavnom analizom varijance ispitane su razlike između pojedinih grupa po svim varijablama (Prilog 5) te je ustanovljeno da razina samopoštovanja i lokusa kontrole ne ovise o različitom poimanju Boga (SP – $F=1,146$, $p>0,05$; LK – $F= 1,001$, $p>0,05$). Značajne razlike između pojedinih odgovora ustanovljene su na cijelom Upitniku religioznosti kao i na svakoj pojedinoj subskali. Scheffe-ovim testom ispitane

su značajnosti razlika te se ustanovilo da se statistički značajne razlike javljaju između grupa odgovora 1, 2, 3 i grupa 4, 6 te u pojedinim sličajevima i grupe 5. Može se zaključiti da religiozniji ispitanici češće doživljavaju Boga kao stvoritelja ili onoga koji pruža nadu i smisao nego kao apstraktnu silu ili moralni entitet. Vjera u Boga religioznim ispitanicima pruža utjehu i oslonac kada su slabi i ugroženi, vjeru i nadu u teškim situacijama, pomaže im na putu kroz život, predstavlja smisao života te konačno, nadu u vječni život. U kvalitativnoj analizi odgovora može se primijetiti da religiozni ispitanici imaju aktivni odnos s Bogom, osoba se ne vidi kao objekt nego kao subjekt koji zajedno s Bogom gradi odnos. Smatraju da je Bog dobrohotan i onaj na kojega se mogu uvijek osloniti te da je uključen u ljudske odnose. Najmanje religiozni ili nereligiozni ispitanici Boga ne doživljavaju na tradicionalno crkveni način kao stvoritelja i dobrog oca koji se brine za čovjeka već kao sveprisutnu energiju u prirodi i sile koje nas okružuju, ili pak poriču postojanje Boga smatrajući ga ljudskom izmišljotinom. Najveći postotak ispitanika ipak odgovara "ne znam" što nije jednoznačno jer takve odgovore daju ispitanici višeg i nižeg stupnja religioznosti. Takvi ispitanici ili su nereligiozne osobe ili su vjerojatno vjernici po tradiciji i odgoju pa ne razmišljaju o tome što njihova vjera zapravo znači te da odnos s Bogom trebaju ostvariti.

Preporuke za daljnja istraživanja

Prilikom interpretacije dobivenih rezultata potrebno je obratiti pažnju na ograničenja provedenog istraživanja. Kao prvo, podaci su prikupljeni na prigodnom uzorku studenata koji nije reprezentativan za populaciju u niti jednoj od istraživanih varijabli čime se ograničava generalizacija dobivenih nalaza. Osim toga, upotrebljeni mjerni instrumenti pokazuju određene nedostatke. Prikupljeni podaci zasnivaju se na samoiskazu ispitanika pa je na odgovore mogla djelovati i socijalna poželjnost.

Upitnik religioznosti trebalo bi korelirati s mjernim instrumentima za ispitivanje religioznosti ispitanika čije su mjerne karakteristike već utvrđene. Pokazalo se da je nužno određena pitanja jasnije formulirati kako bi se dobila čistija faktorska struktura skale, a upitnike bi trebalo primjeniti i na uzorcima ispitanika različite dobi, stupnja obrazovanja, zanimanja te demografskog porijekla kako bi se bolje utvrdili ispitivani odnosi varijabli.

Kako su sve provedene analize korelacijskog tipa ne može se u potpunosti zaključivati o uzročno – posljedičnim vezama među ispitivanim varijablama. Podaci dobiveni ovim istraživanjem mogu poslužiti kao osnova za neka daljnja istraživanja. Potrebno je istaknuti važnost sagledavanja religioznosti posebno muških i ženskih osoba jer se pokazalo da, iako ne postoji značajna razlika u stupnju njihove religioznosti, povezanost s drugim varijablama i njihov utjecaj na razvoj religioznosti kod muškaraca i žena su različiti. Načinu na koji religijska uvjerenja utječu na svakodnevni život u dosadašnjim istraživanjima nije posvećeno dovoljno pažnje pa naglašavamo potrebu za detaljnijim ispitivanjem ovog područja.

VI. ZAKLJUČAK

Ispitivanja povezanosti dimenzija religioznosti, samopoštovanja i lokusa kontrole pokazala su različite odnose među ispitivanim varijablama kod muških i ženskih ispitanika. U uzorku žena pokazala se značajna povezanost između lokusa kontrole i dimenzije duhovnosti ($r=0,27$, $p<0,01$) te obredne dimenzije religioznosti ($r=0,22$, $p<0,05$). Statistički značajna negativna povezanost utvrđena je između lokusa kontrole i samopoštovanja ($r= - 0,27$, $p<0,01$).

Kod muških ispitanika nije utvrđena značajna povezanost niti jedne od ispitivanih varijabli.

Lokus kontrole pokazao se značajnim prediktorom dimenzije duhovnosti te obredne dimenzije religioznosti kod ženskih ispitanika. Značajni prediktor obredne dimenzije religioznosti kod muških ispitanika jest obrazovna razina roditelja. Niti jedan od

korištenih prediktora ne daje značajan doprinos u objašnjenju rezultata na subskali koja mjeri dimenziju utjecaja vjere na ponašanje kod muških i ženskih ispitanika.

VII. LITERATURA

Allport, G. W. & Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-442.

Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*, Routledge & Keagan Paul, London.

Batson, C. D., Flink, C. H., Schoenrade, P. A., Fultz, J. & Pych, V. (1986). Religious Orientation and Overt Versus Covert Racial Prejudice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(2), 175-181.

Baumeister, R. F. i sur. (1993). *Self-Esteem: The Puzzle of Low Self-Regard*. Plenum Press, New York and London.

Chubb, N. H. & Fertman, C. I. (1997). Self-esteem in Adolescence; Locus of Control. *Adolescence, 32*.

Collins, B. E. (1974). Four Components of the Rotter Internal-External Scale: Belief in a Difficult World, a Just World, a Predictable World and a Politically Responsive World. *Journal of Personality and Social Psychology, 29(3)*, 381-391.

Cooper, H. M., Burger, J. M., Good, T. L. (1981). Gender Differences in the Academic Locus of Control. Beliefs of Young Children. *Journal of Personality and Social Psychology, 40(3)*, 562-572.

Coopersmith, S. (1967). *The Antecedents of Self-esteem*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.

Ćorić, Š. Š. (1998). *Psihologija religioznosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Donahue, M. J. (1985). Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Meta-Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 48(2)*, 400-419.

Encyclopedia of Human Behavior (1994). New York: Academic Press.

Fleming, J. S. & Watts, A. V. (1980). The Dimensionality of Self-Esteem: Some Results for a College Sample. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*, 921-929.

Gorsuch, R. L. & McPherson, S. (1989). Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E-Revised & Single-Item Scales, *Journal for the Scientific Study of Religion, 28(3)*, 348-354.

Gorsuch, R. L. & Venable, G. D. (1983). Development of an "Age Universal" I-E Scale, *Journal for the Scientific Study of Religion, 22(2)*, 181-187.

Gray-Little, B., Williams, V. S. L. & Hancock, T. D. (1997) An item response theory analysis of the Rosenberg Self-esteem Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 443-451.

Kirkpatrick, L. A. & Hood, R. W. (1989). Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation: The Boone or Bane of Contemporary Psychology of Religion? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(4), 442-446.

Knezović, Z. (1981). Hijerarhijska faktorska analiza i neke metrijske karakteristike Rotterove skale unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja. *Revija za psihologiju*, Vol. 11, 35-43.

Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Lefcourt, H. M. (1966). Internal Versus External Control of Reinforcement: A Review. *Psychological Bulletin*, 65(4), 206-220.

Maccoby, E. E. (1980). *Social, Developmental, Psychological Growth and Parent – Child Relationship*. Stanford University.

Marinović Bobinac, A. (2000). Posljedična dimenzija religioznosti. *Sociologija sela*, 38, 111-124.

Marinović Jerolimov, D. (2000). Religijske vrijednosti u Hrvatskoj. *Sociologija sela*, 38, 125 – 138.

Marsh, H. W. (1986). Global Self-Esteem: Its Relation to Specific Facets of Self-Concept and Their Importance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1224-1236.

Mullis, A. K. & Mullis, R. L. (1997). Vocational Interests of Adolescents: Relationships Between Self-Esteem and Locus of Control. *Psychological Reports*, 81, 1363-1371.

Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Phares, E. J. (1976). *Locus of Control in Personality*. Morristown, N. J., General Learning Press.

Pradhan, S. (2001). *Religion comforts the afflicted and afflicts the comforted ? : The asociacion between religion and self-esteem in students at Princeton University*, Acknowledgements, Bachelor of Arts in Psychology, Princeton University.

Rian, R. M., Rigby, S. & King, K. (1993). Two Types of Religious Internalization and Their Relations to Religious Orientations and Mental Health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65 (3), 586-596.

Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1).

Rotter, J. B. (1975). Some Problems and Misconceptions Related to the Construct of Internal Versus External Control of Reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(1), 56-67.

Skledar, N. (2000). O Bogu. *Sociologija sela*, 38, 217-225.

Smith, H. L., Fabricatore, A. et al (1999). Religiosity and Altruism Among African American Males. *Journal of Black Studies*, 29(4), 579-598.

Spilka, B., Hood, R. W. Jr. & Gorsuch, R. L. (1985). *The psychology of religion. An empirical approach*, Englewood Cliffs, N.J. (Prentice Hall).

Strickland, B. R. & Haley, W. E. (1980). Sex Differences on the Rotter I – E Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(5), 930 – 939.

Taisir, A. M. (1989). Self-Esteem and Locus of Control of College men in Saudi Arabia, *Psychological Reports*, 65, 1323 – 1326.

Vac, N. (1999). *Religiozna orijentacija i neki korelati religioznosti- diplomski rad*, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

Wiebe, K. & Flech, J. R. (1980). Personality Correlates of Intrinsic, Extrinsic, and Nonreligious Orientations, *The Journal of Psychology*, 105, 181-187.

Yinger, L. M. (1970). *The Scientific Study of Religion*, London, MacMillan.

VIII. PRILOG

Prilog 1

S A M P

UPUTA :

*Molimo Vas da pažljivo pročitate ove tvrdnje . Među tim tvrdnjama nema dvije jednake i zato prije odgovaranja razmotrite svaku tvrdnju . Vaš je zadatak da odredite **u kojoj mjeri se navedena tvrdnja odnosi na Vas** , odnosno u kojoj mjeri je ona točna u odnosu na Vas . To ćete učiniti tako da ćete zaokružiti jedan od brojeva na skali , a značenje brojeva je sljedeće :*

1	2	3	4	5
u potpunosti netočno			u potpunosti točno	

1. Općenito govoreći zadovoljan sam sobom.	1	2	3	4	5
2. Želio bih da imam više poštovanja prema samom sebi.	1	2	3	4	5
3. Osjećam da nema puno toga čime bih se mogao ponositi.	1	2	3	4	5
4. Ponekad se osjećam potpuno beskorisnim.	1	2	3	4	5
5. Sposoban sam raditi i izvršavati zadatke podjednako uspješno kao i većina drugih ljudi.	1	2	3	4	5
6. S vremena na vrijeme osjećam da ništa ne vrijedim.	1	2	3	4	5
7. Osjećam da sam isto toliko sposoban koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5
8. Osjećam da posjedujem niz vrijednih osobina.	1	2	3	4	5
9. Sve više dolazim do spoznaje da jako malo vrijedim.	1	2	3	4	5
10. Mislim da vrijedim , barem koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5

Prilog 2

R I – E

UPUTA :

*Ovo je upitnik kojim se želi ispitati kako neki važniji događaji u našem društvu djeluju na različite ljude. Svaki zadatak sastoji se od dvije tvrdnje označene s a ili b. Molimo Vas da odaberete **samo jednu** od dvije predložene tvrdnje i to onu za koju stvarno vjerujete da je istinitija , a ne onu za koju mislite da biste ju trebali izabrati zato jer drugi tako misle ili za koju biste ipak željeli da je istinitija. U nekim slučajevima može se dogoditi da Vam se čini da su obje od predloženih tvrdnji podjednako istinite ili neistinite. U tom slučaju trebate se ipak opredjeliti samo za jednu tvrdnju , i to za onu za koju smatrate da bolje izražava Vaše mišljenje. Svoj odgovor ubilježavate tako što ćete zaokružiti slovo a ili b koje se nalazi ispred svake od priloženih tvrdnji. Ovdje nema točnih i netočnih odgovora jer ovom prilikom želimo samo upoznati neka Vaša osobna opredjeljenja. Molimo Vas da na pitanja odgovarate*

*pažljivo , ali se ipak ne trebate predugo zadržavati na svakom pitanju. Ponovo ističemo da uvijek izaberete onu tvrdnju za koju **Vi osobno mislite da je istinitija.***

1. **A** Djeca upadaju u neprilike jer ih njihovi roditelji previše kažnjavaju.
B Nevolje s većinom djece u današnje vrijeme nastaju zbog toga što ih njihovi roditelji previše maze.
2. **A** Mnogi nepovoljni događaji u životu čovjeka djelomično su rezultat loše sreće.
B Ljudske nevolje posljedica su grešaka koje čine sami ljudi.
3. **A** Jedan od najvažnijih razloga postojanja ratova jest u tome što ljudi nemaju dovoljno interesa za politiku.
B Uvijek će biti ratova bez obzira na to koliko uporno ljudi pokušavali da ih spriječe.
4. **A** Kada se sve uzme u obzir, ljudi ipak dolaze do ugleda kojeg zaslužuju na ovom svijetu.
B Individualne vrijednosti , na žalost, često prolaze nezapaženo bez obzira na to koliko se netko trudio.
5. **A** Potpuno je neopravdano mišljenje da su nastavnici nepravedni prema svojim studentima i učenicima.
B Mnogi studenti i učenici ne shvaćaju uolikoj su mjeri njihove ocjene rezultat slučaja.
6. **A** Bez prave prilike nitko ne može postati dobar vođa.
B Sposobni ljudi koji nisu uspjeli postati vođe zapravo nisu iskoristili svoju šansu.
7. **A** Bez obzira koliko se vi trudili , neki vas ljudi naprosto ne vole.
B Oni koji ne mogu navesti ljude da ih zavole ne znaju postupati s ljudima.
8. **A** Nasljeđe igra najvažniju ulogu u određivanju čovjekove ličnosti.
B Stečeno iskustvo pojedinca određuje kakva će netko biti osoba.
9. **A** Često sam se uvjerio u to da će se doista dogoditi ono što se "mora" dogoditi.
B Za mene se pouzdavanje u sudbinu nikada nije pokazalo tako uspješnim kao odluka da sam poduzmem neku akciju.
10. **A** Ako je student ili učenik neko gradivo dobro naučio, ne može se dogoditi da ne uspije na nekom testu znanja.
B Često se događa da su ispitna pitanja tako malo povezana s gradivom da učenje Postaje sasvim besmisleno.
11. **A** Da bi se postigao neki uspjeh valja uporno raditi, sreća pri tome ima malu ili nikakvu ulogu.
B Da li će netko dobiti dobar posao ne ovisi toliko o njemu samome koliko o tome

da li se "našao" u pravo vrijeme na pravom mjestu.

- 12. A** Običan građanin može utjecati na odluke vlade.
B U ovome svijetu poteze povlači nekoliko moćnih pojedinaca dok običan čovjek u tom pogledu ne može ništa učiniti.
- 13. A** Kada radim planove gotovo sam siguran da ih mogu ostvariti.
B Nije baš mudro planirati na duži rok jer se na kraju ispostavi da su događaji ionako stvar dobre ili loše sreće.
- 14. A** Postoje ljudi koji naprosto nisu dobri.
B Uvijek se u čovjeka nađe nešto dobrog.
- 15. A** Kada se radi o meni, sreća igra malu ili nikakvu ulogu u postizanju onoga što želim
B Često bismo i prema slučaju , odnosno na slijepo, mogli podjednako dobro odlučiti što nam je činiti.
- 16. A** To da li će netko uspjeti često ovisi o tome da li je dovoljno sretan da se nađe na "pravom mjestu".
B Ono što ljudi postižu ovisi o njihovim sposobnostima, a sreća s tim nema skoro nikakve veze.
- 17. A** Sudeći prema onome što se u svijetu događa, mnogi od nas su žrtve sila koje se ne mogu kontrolirati ni razumjeti.
B Ljudi bi mogli kontrolirati svjetska zbivanja kada bi aktivno sudjelovali u političkom i društvenom životu.
- 18. A** Mnogi ljudi ni ne shvaćaju u kolikoj su mjeri njihovi životi pod utjecajem slučajnih zbivanja.
B Sreća zapravo niti ne postoji.
- 19. A** Ljudi bi trebali priznavati svoje greške.
B Obično je pametnije prikriti svoje greške.
- 20. A** Teško je saznati da li vas netko voli ili ne.
B Koliko ćete prijatelja imati ovisi o tome jeste li draga i simpatična osoba.
- 21. A** Kada se sve uzme u obzir, broj dobrih i loših stvari koje nam se događaju u životu je podjednak.
B Najveći broj nevolja rezultat su nesposobnosti, neznanja, lijenosti ili svega toga zajedno.
- 22. A** Kada bismo se potrudili mogli bismo iskorijeniti korupciju.
B Običnim ljudima teško je kontrolirati ono što se događa u uredima društvenih organizacija.
- 23. A** Ponekad mi nije jasno kako nastavnici dolaze do ocjena koje daju svojim

studentima i učenicima.

- B** Ocjene koje dobijam ovise o tome koliko učim.
- 24. A** Dobar vođa je onaj koji podanicima dozvoljava da sami odluče što će raditi.
B Dobar vođa daje ljudima do znanja što je njihov posao.
- 25. A** Često osjećam da imam malo utjecaja na ono što mi se događa.
B Čini mi se da se ne može s velikom vjerojatnošću reći da sreća ili slučaj igraju važnu ulogu u mom životu.
- 26. A** Ljudi su osamljeni zato što se ne trude biti druželjubivi.
B Nema previše smisla truditi se da se dopadnete drugim ljudima. Naime, ili Vas netko voli ili ne.
- 27. A** Previše se naglašava važnost tjelesnog odgoja u školama.
B Grupni sportovi su odličan način izgrađivanja karaktera.
- 28. A** Ono što mi se događa ovisi samo o meni.
B Ponekad osjetim da nemam dovoljnu kontrolu nad onim što mi se događa u životu
- 29. A** Nije mi jasno zašto se političari ponašaju onako kako se ponašaju.
B Šire gledano, ljudi su odgovorni za lošu vladu, kako na lokalnom tako i na nacionalnom planu.

OBRAZOVANJE OCA :

- A)** nezavršena osnovna škola
B) završena osnovna škola
C) završena srednja škola
D) završena viša škola
E) završen fakultet
F) završen magisterij ili doktorat

OBRAZOVANJE MAJKE :

- A)** nezavršena osnovna škola
B) završena osnovna škola
C) završena srednja škola
D) završena viša škola
E) završen fakultet
F) završen magisterij ili doktorat

MATERIJALNI STATUS VAŠE OBITELJI :

1-----2-----3-----4-----5
nizak visok

Prilog 3

RO – 3

UPUTA:

*Pred Vama se nalazi niz tvrdnji koje se odnose na neke oblike Vašeg svakodnevnog ponašanja . Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i na skali procijenite u kojoj mjeri tvrdnja točno opisuje Vaše **uobičajeno** ponašanje.*

Pri tome vrijednosti na skali imaju sljedeća značenja :

0	1	2	3
sasvim netočno	uglavnom netočno	uglavnom točno	sasvim točno

1. Ponekad osjećam prisutnost Boga ili nekog Božanskog bića.	0	1	2	3
2. Kada mi je teško molitva mi predstavlja veliko olakšanje.	0	1	2	3
3. Osjećam se vjernikom.	0	1	2	3
4. Vjera mom životu daje puni smisao.	0	1	2	3
5. Zbog svoje vjere spreman sam na odricanja i žrtve.	0	1	2	3
6. Vjera za mene predstavlja nadu i utjehu.	0	1	2	3
7. Mnoge stvari u životu određene su Božjom voljom.	0	1	2	3
8. Kada mi se dogodi nešto lijepo zahvalim se Bogu.	0	1	2	3
9. Redovito odlazim u crkvu (hram božji).	0	1	2	3
10. Svećenik mi redovito posvećuje dom.	0	1	2	3
11. Obavio sam većinu vjerskih obreda koje propisuje moja religija	0	1	2	3
12. Znam ime svoje župe i župnika (svećenika).	0	1	2	3
13. Poznajem osnovne molitve.	0	1	2	3
14. Dobro poznajem redoslijed bogoslužja.	0	1	2	3
15. Vjerski praznici za mene predstavljaju posebno svečan događaj.	0	1	2	3
16. Moju djecu odgajat ću u duhu moje religije.	0	1	2	3
17. Odustao/la bih od crkvenog vjenčanja ukoliko bi to moj partner /partnerica zahtijevao/zahtijevala.	0	1	2	3
18. S ljudima druge religije nikada nisam bio tako prisan kao sa svojim.	0	1	2	3
19. Nisam pristalica braka s pripadnicima druge religije.	0	1	2	3
20. Crkva mora igrati značajnu ulogu u društvu.	0	1	2	3
21. Pri izboru partnera uopće mi nisu važna njegova/njezina vjerska uvjerenja.	0	1	2	3
22. Protivnik sam vanbračne zajednice.	0	1	2	3
23. Mlade bi trebalo odgajati u duhu vjere.	0	1	2	3
24. Mnogi problemi u društvu posljedica su zanemarivanja religije.	0	1	2	3

Prilog 4

Prikaz čestica skale religioznosti i njihovih faktorskih opterećenja

	1	2	3
1	,796		
2	,829		
3	,734	,305	,368
4	,816	,335	
5	,737	,337	
6	,788	,314	
7	,713	,324	
8	,737		,304
9	,526	,430	,411
10			,664
11			,811
12			,752
13	,345		,719
14	,380		,698
15		,538	,440
16	,373	,472	,502
17		,579	
18		,743	
19	,355	,596	
20		,656	
21	,473	,580	,420
22	,389	,650	
23	,313	,574	
24		,663	

Prilog 5

Aritmetičke sredine i standardne devijacije ispitivanih varijabli obzirom na kategoriju odgovora na pitanje "Što je Bog?"

	N	RU		R1		R2		R3		LK		SP	
		M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
1	42	48,33	11,67	16,36	4,81	18,43	4,46	13,55	4,23	12,74	4,35	41,00	5,78
2	59	47,15	15,74	16,85	5,88	17,14	5,99	13,17	5,98	13,27	4,12	41,07	5,63
3	23	45,96	11,58	15,26	4,82	18,09	4,37	12,61	5,53	13,87	3,55	41,74	7,47
4	22	29,18	9,97	10,27	5,73	12,05	4,51	6,86	4,06	13,36	3,39	39,27	6,29
5	91	34,73	16,00	11,80	6,79	14,00	6,20	8,92	5,14	13,19	4,64	41,31	6,12
6	24	14,75	11,65	4,08	5,72	7,17	5,52	3,50	2,78	11,42	4,10	43,46	6,14
T	261	38,41	17,28	13,14	7,00	14,99	6,40	10,28	5,88	13,05	4,25	41,27	6,11

Legenda: **RU** – ukupni rezultat na skali religioznosti; **R1** – dimenzija duhovnosti; **R2** – obredna dimenzija religioznosti; **R3** – dimenzija utjecaja vjere na ponašanje; **LK** – lokus kontrole; **SP** – samopoštovanje

Rezultati analize varijance pojedinih grupa odgovora na pitanje "Što je Bog?" po ispitivanim varijablama

	F	P
RU	26,407	0,000
R1	20,601	0,000
R2	17,675	0,000
R3	20,707	0,000
LK	1,001	0,421
SP	1,146	0,342

